

ДОМАЋИ ЛИСТ.

Цена је листу : **Излази сваког 1. и 16. дана у месецу.** За Србију :
на целу годину 2 фор. УРЕДНИК, ВЛАСНИК И ИЗДАВАЛАЦ : на целу годину 5 дин.
на по године 1 фор. **СТЕВАН КОЊОВИЋ, учитељ.** на по године 3 дин.

ПОП Е. М. ВУСИЋ,

хрватски пољопривредни писац, уредник „Сељака“, оснивач Сељачког господарског друштва „Далмацје“ итд.

Сваки народ има своје заслужне синове. Родољубиви, вредни и врени ти мужеви посвећивали су цео свој живот узвишеној сврси, да користе своје народу. Сваки у својој струци, сваки на своје пољу, радио је по богоданим силама својима, неуморно, трудно, борећи се са многим незгодама, а крепећи се оном надећом, да ће ипак у раду своје успети. Њи не могу да са-тру многе невоље и неудаће, с којима се у раду своје срет-ају, они су задовољ-ни, кад могу само да испуњују своју дужност којој су се посветили, а радују се кад виде, да им се идеје остварују, да их народ прима и да се њима среће и користе. Та радост то им је највећа на-града, никаква их друга боље и већма усрећити не може.

У данашње време наука се поде-лила у разне струке, а свака се струка разгранала, и свака има својих радника

и трудбеника. И пољопривреда и то је данас наука, наука те још каква. Пре-стала су она времена, када је она била једноставна, неразвијена, проста, па као каква стара, изанђала стварка прелазила

са колена на коле-но. Дух времена за-хватио је и пољопривреду, данас је и она кренула напрет-ку и савршенству. Ну прост народ сла-бо има прилике, да се са напредном пољопривредом упозна, да њена начела и захтеве у дело при-веде, у опће, да се њоме користи. Стога су многи синови на-родни проучивши ту струку, кренули се у народ као учитељи, па час делом, час словом и усменим и штампаним зачели, да народ упућују, уче и материјално

га дижу. Срећан је онај народ који има много таквих пожртвовних и родољубивих синова, тај ће се народ подићи и морално и материјално, а међ њиме наступиће оно право срећно стање —

благостање. Радујемо се, дакле, што нам се дала прилика, да после многих других заслужних пољопривредника нашега, па и страног народа, читаоцима „Домаћег Листа“ прикажемо ево и лик и живот једнога врснога и уваженога пољопривредног писца братскога нам народа хрватског, попа *Е. М. Вусиа*, коралног помоћника и хрватског проповедника у митрополитској цркви у Задру. Његово је гесло у животу: „рад и добра воља“, а штов. читаоци ће из живота му увидети, да је то гесло до сада у сваком погледу и оправдао и да га се удилъ придржава.

Ну, пре него што почнем сам животопис, слободан сам напоменути, да нам је потребне податке о животу тога заслужног мужа, као и лик му, на нашу нарочиту молбу, пружио и уступио уважени тајник „славонског господарског друштва“ и уредник „Gospodar“-а, г. Ђура ил. Илић, муж такођер врстан и чувен на пољу пољопривредном код братскога нам народа. Нека му је овом приликом изречена срдачна хвала!

* * *

Попа *Е. М. Вусиа* родио се 2. октобра 1850. год. у Макарској. Изучивши у своме родном месту основне школе, пређе год. 1860. у Сплет, где изучи гимназију. Довршивши год. 1872. богословске науке, постане свештеником и већ идуће године отпоји у Макарској први пут своју „младу мису“. Тада га старешине наместе за свештеника у Доњем Селу на отоку Сулету (Шолта). Ту као свештеник, поред свога рада свештеничког, поучаваше своје стадо и у пољопривреди. Увидивши, да у сиротињи пропада и моралност једнога народа, и да је исти изложен свакојаким невољама и несрећама, проучивши узроке занемарености народне, јадно стање, прилике које су таково стање створиле, а поглавито незнање у обрађивању плодних земаља на целом отоку, —

родољубиви овај свештеник, као прави учитељ свога рода, прегну, да том стању краја учини, да народ поучи, и да му бољу и срећнију садашњост и будућност осигура. Беше то тешка задаћа, која се само са неуморним радом и добром вољом извршити могла. А те добре воље и рада беше у младоме пону *Е. М. Вусију*.

Кроз кратко време видимо га већ како оснива *пољоделску задругу* на ономе отоку. Видимо га даље како том задругом сам управља, чланове скупља, тражи, увлачи, соколи и крепи, набавља различита семења, стабла, стројеве, књижице, домаће животиње разне пасмине, плугове итд. те их народу пружа. У исто време видимо га као учитеља, где са катедре *вечерње школе*, коју је сам засновао, поучава сакупљене одрасле ратарске синове, како да обрађују своју земљу, да им више користи доноси. Учи их рационалној економији.

Шолтански мед беше на гласу, и врло се тражио. Да би народ што више користи од пчеларења црпео, основа и *пчеларско друштво*, којим је такође, како нам се чини, сам управљао.

Књижевна његова радња почиње већ са год. 1873. Писао је тада већином омање пољопривредне чланке по разним пољоделским листовима Далмације, Истре и Италије. После седмогодишњег боравка у Доњем Селу, на своју велику жалост, како се и сам изразио, премести га бискуп у Макарску. Том приликом написао је овећу књигу (преко 4000 страница), у којој је написао „*крепости слуге божјијеа бискупа Бианковића*“. То му дело јавно похвалио и сам папа Леон XIII.

Променувши тако прилике и околности, ипак није напустио своју пољопривредну радњу. Његов програм беше: „*да Далмација не може узкресити ништа напредовати у моралном погледу, без оријашког скока у економији*“. Том програму беху противни навластито оне

вође, који су од Далмације хтели створити Атинску републику и сву своју снагу истрошити у бескорисној политици, не осврћући се на народ, на ратаре, који су хранећи такове синове своје из дана у дан пропадали. То негодовање не сврну поп Вусиа са његова пута, којим је грео. Почео је тада још живље делати и писати бранећи своје назоре и намере. Да би могао што успешније радити у свом правцу, пресели се год. 1884. у Задар, где буде намештен за коралног помоћника и хрват. проповедника у митрополитској цркви, у ком се својству и данас налази. Ту је имао и средства и прилике да дође до дела страних економиста, да се у тој струци усаврши, па да још спрежније развије свој рад. Ту у Задру употребљава он све своје слободно време на писање пољопривредних књижица за народ. Таквих је написао до 48 ком. које талијанским, а које пак својим језиком. Напомињемо овде неколико таквих работа: *Млади пољоделцац*; *Пољоделски катихизис*; *Тежачко благо*; *Узоран сељак*; *Два врела богатства*; *Прави сељак*; *О тоју*; *Сељчки разговори* итд.

Год. 1890. почне издавати у један мах два пољопривредна листа: *Агропото* на талијанском и *Seljaka* на домаћем језику. Увидивши пак, да се талијанштина сваким даном све то више губи из Далмације, престане са првим листом, и приону око издавања „*Seljaka*“. У листу овом сеоским начином, дакле за сељака разумљивим стилем, расправља се о животним пољоделским питањима и потребама, о напредној пољорадњи, о моралним предметима итд. Као такав, лист је овај врло распрострањен, и као што кажу, радо читан од сељака.

Ну, међу многим заслугама овога вренога мужа, није мања ни она, када се његовим настојањем и заузимањем створило у Задру друштво „*Ручка књижа*“. Томе је друштву задаћа да

народу, нарочито сељаку, даје што јефтиније поучне књижице моралног и пољопривредног садржаја средње руке. Ово је издавање врло налик на нашу Коњевићеву задужбину за издавање књижа за народ, ну само са том значајном разликом, што је „*Ручка књижа*“ за три године дана издала 14 таквих књижица и разширила их у народ у Далмацији у 18.200 примерака, дочим се наше књиже за народ у гомилама башкаре по Матичиним дворанама!

Али изгледа да је његова највећа заслуга та, што је почетком ове године, поред многих запрека и незгода основао у Задру: „*Seljačko gospodarsko društvo Dalmacije*“, ком је сврха морално и материјално побољшање народа и напредак у пољопривреди и које до сада већ неколико стотина чланова броји. Друштво га је изабрало за свога председника, и на њега се угледају многи свештеници и народни учитељи, па радом и добром вољом постепено дижу своју домовину, Далмацију, која ће, буде ли таквих радника што више, заиста процветати и на пољу моралном, материјалном и политичном.

Вусијев цео живот може се изразити у ове две речи: *рад и добра воља*. Без ова два фактора, вели он сам, патриотизам је празна реч.

*

Нека ми не замери цењени и уважени пољопривредник, ако на овом месту изнесем пред штов. читаоце овог листа неколико места из писма, које је писао г. Ђ. пл. Илићу, и које сам писмо, добротом поменутог господина, имао част прочитати. Места се ова односе на његов пољопривредни рад и врло су значајна по самога њега. Штовани читаоци ће увидети, каквом вољом, каквим пожртвовањем и љубављу отправља овај муж своје радове на пољу економије.

„Али сад су се ствари променуле у толико, да сам након 4 године на-

порне радње сретно успео, што сам назад 15 година сањао, — утемељење сељачког друштва Далмације. Об овом успеху, да Вам кажем право баш ћутим (осећам) неко особито задовољство, а да могу рећи неку охолост, јер сам освечен, да ће ово друштво препородити покрајину.“

„Ако ми пође за руком неки посао, сигуран сам, да ће до конца идуће године, ово друштво бројати до 20.000 чланова, као што можда ниједно друштво у монархији.“

Мало даље вели, да ће написати свој живот у књизи п. н. „*Након 20 година службе*“, једино за то „да докаже жупницима (поповима) и учитељима, како су они први и најглавнији фактори просвете и народног препорођења и како могу бити патриоти делом само *добром вољом*“. „Ја немам“, вели даље овај скромни радник, „ни културе велике, ни особитих талената, у мени је *добра воља* с којом се дичим; — добру вољу *дужан* је имати сваки који живи с трудом народа, тако мора да ју има сваки поп и учитељ.“

За свештенике хрватске у Далмацији, који само вичу и на језику су родољуби, вели: „сви они трују народ... хоће се факта; та док поп и учитељ

не ће делима доказати, да је написао што шта корисно за народ, или утемељио коју задругу, или научно народ раду и штедњи, овакове попове и учитеље треба прогонити.“

Да праву си истину рекао оче Вусно — евала ти! Камо среће, да те сви ми послушамо!...

Свршисмо.

У главним цртама упознасмо наше штов. читаоце са радом и делима овога уваженог и знаменитог пољопривредника и народног учитеља, попа Е. М. Вусна, чијим радом се поносе наша браћа Хрвати, а свештеничком чину служи на част, што у своме кругу броји таковога вреднога брата. Угледали се на њега да Бог да и остали свештеници и учитељи нашег народа, а обе вероисповести, на добром вољом и радом порадили на материјалном бољитку и благостању сељака, по оној народној: „без орача и копача, не би нам било ни леба ни колача!“

Поп Е. М. Вусији нек Бог подари здравља, да оствари све своје намере и идеје у корист орача и копача. Живео!

Голубинци, 1893.

Милан Марин.

Воћарство.

Воћка у облику пирамиде (или купе — купаста воћка).

Крушка.

(Наставак и свршетак о обичној пирамиди.)

Подмлађивање маторе пирамиде.

Крушка може врло дубоку старост да доживи а то поглавито зависи од доброте земље и повољног положаја и земљишта у коме се налази и у коме је засађена. Старост пак њена зависи и од подлоге на којој је накаламљена. Уз то крушка доспе и до неког доба старости у коме престане да рађа, па покрај свега тога, што је растом својим једра

и изгледом још са свим снажна. Она у том случају може још и бујно да расте и то расте у дрво али плода не доноси. Таково крушково дрво и ако више не рађа, ипак се може удезити и натерати, да опет поново почне рађати, а то се чини подмлађивањем. О подмлађивању воћака у опште било је већ говора у овом листу прошле године на страни 180—181. Но ми ћемо овде ипак нека упутства изнети, која се строго односе на подмлађивање крушковог дрвета; како ћемо крушци живот да

продужимо и на сигурно опет је нагонимо да рађа.

Ћубрење воћака јесте најглавније и најмоћније средство да воћка која је престала рађати опет почне наново рађати. Оно је заиста моћно средство, али се ипак оно за то врло слабо употребљује. Оно је ыубре најбоље за ыубрење воћака, које највећма на власасте жилице утече, и из кога оне највише хранљивог сока могу да сисају. Према томе видимо, да није довољно само воћку нађубрити, него се иште и вештина, како је ваља ваљано нађубрити, да то додано ыубро користи и одговори оној цели, због чега се воћци односно њеним жилама и додаје.

Ћубре може земљи око жила воћака у два вида да се додаје; угорело у виду земље и житко у виду текућине. Ако је ыубре течно, житко, то се онда при ыубрењу с њим мора пазити, да се оно не залива непосредно близу стабла и корена срчаника који се из стабла продужује. Оно се мора додати у земљу, нешто даље од корена срчаника, да непосредно доспе до врхова власасти жилица које ће са својим квргастим и сунђерастим врховима да упишу у себе.

А употреби ли се ыубре у виду земље, кад је потпуно угорело, онда се мора опет на крајевима власастих жилица са површине земља у тој мери одгрнути, да не остану са свим голе, него да их покрива тек врло танак слој земље, да не би набацано ыубре непосредно дошло на жиле, него да се набаца на онај танак слој земље, који покрива жилице и кад се тако тим угорелим ыубретом претрпа и одозго земљом превуче, онда ће благодетно на воћку да утече и то од оног тренутка, кад ма којим начином, или кишом или поливањем, буде влага растачала ону хранљиву материју која се у ыубрету налази.

Оно дрво, које је и грањем својим издало, боље је ыубрити са земљаним угорелим ыубретом него са течним, јер помоћу угорелог ыубрета ће воћка да крене растом својим у дрво од кога ће се добра основа круне воћкине да положи, па тек на овој плодни делови да се образују. Док на против да је ыубримо са житким ыубретом, добили би та-

кове гранчице на којима не би сталну и сигурну круну могли образовати, јер гранчице не би дрветом својим густе биле, него више крте и слабе, и ако би по изгледу подебље биле. У свима другим случајевима житко ыубре је боље него угорело земљано.

Не мора се чекати док воћка са свим изда у погледу донашања рода, него како се приметити, да јој је род ситнији и ређи, одма се може а и треба ретким ыубретом притрчати у помоћ, и тиме ћемо и у времену уштедити и лакше воћку натерати да поново рађа.

Узрок неплодности воћке може бити да лежи и у самим жилама, да су се већ у тој мери онеспособиле, да не могу да упишу у себе из плодне земље хранљива сока; па да би се о том уверили, нужно је да на појединим местима наджилама земљу одгрнемо и жиле добро проучимо и испитамо е да ли су потпуно здраве и за растење и напредовање способне. Ако приметимо на њима, да су болесне и да врхови са својим сунђерастим деловима нису способни за упишавање хранљивог сока, то их морамо све до здравог дела сасецањем скратити и тим их начином приморати да друге власасте жиле потеряју, које ће по својој млађој снази боље цели одговорити него ове болесне, па ма за које време још и причекали. Но у колико смо свуд унаоколо жиле скратили („Д. Л.“ г. II. стр. 52. 68.) у толико не би било згорег да се и по круни врхови гранчица па и грања скрате.

Крушка често хоће и у ниској и подводној земљи донашањем плода да изда. Ту се морају честим новим засађивањем младих крушкових каламака и измењивањем воћке у непрестаној родности одржати; или се пак често око њихових жила мора земља измењивати и поправљати.

Не поправи ли се воћка овим начинима које споменуемо, то се онда морамо прихватити право подмлађивања воћке, т. ј. мора се круна са свим до венца свога — близу стабла — орезати и нова круна образовати и са оним деловима који лепоту круни дају и који плодне делове ради плода пружају.

Ако је воћка млада а по томе и танка, може се са свим до пања оцећи те кад потеку нови летораста, могу се ови другом врстом крушака на више места прикаламити и тим начином нову круну образовати, која ће много пре почети да рађа, него да је нисмо прикаламиви; јер стара врста ће после дужег времена да почне поново да доноси род. За прикаламивање оваког маторијег дрвета, за које се предпоставља да има у себи доста хранљива сока, треба употребити ону врсту крушака која дрветом својим бујно раста, јер има чиме да се обилно храни. Такова врста у овом случају боље напредује него да је прикаламиво са врстом, која своје гране не пушта тако бујно.

При подмлађивању воћке, односно при одрезивању укушне круне, мора се и на то

пазити, да и стабло очистимо од оне рапаве и распуцане коре, коју до младе коре, испод које се живот воћкин налази, ваља сасвим састругати и каквим ђебетом добро протрти. Наравно ако се на стаблу налази и маховине, да и њу не смемо оставити, него све одстранити, па ако је јесен оно ваља таково стабло са густим загашеним кречом премазати, а ако је пролеће оно што ређим.

Но у колико се може по спољашњости саме воћке видети па и пресудити о стању њена здравља и изгледа такове једне маторе крушке — ваља и овакав посао удесити, или је сасвим извадити и другом млађом поунити, које у повећем броју у нашем расаднику у приправности ваља да имамо и по избор да њима изнемогле воћке измењујемо и попуњујемо.

Пчеларство.

Матица се у веку својем само један пут оплоди.

(Од бар. Ав. Берлепша.)

Кад се матица врати са пенисом са спаривања и почне носити јаја онда више не излази из кошнице осим при ројењу. Кад се један пут спари и оплоди више се нигда не спарује и не оплођава. Ништа лакше него се о том осведочити. Сасецимо плодној матици крила, да не може никуд из кошнице па ћемо се уверити, да ће и даље носити јаја и неће престати с ношењем јаја ни у четвртој а ако доживи ни у петој години живота својег, а престане ли једном носити, неће се повратити више плодност њезина. Не треба да нам је чудновато што се матица само један пут у животу својем оплоди, то ћемо исто приметити и на другим зарезницима тако на пример зна се за стршљена да се само једном у животу оплоди, па ипак кроз више година остаје плодан. Уз то је оно семена, што матица при спаривању с трутом прими, довољано за цео њезин век. Лајкарт вели кад би измерили просторни обим кесице семењаче, у коју се као што је познато трутовско семе сме-

сти а и просторни обим једног кончића трутовског семена нашли би, да у семењачи може стати неких 25 милијона кончића. Узмемо нека се само половина од ове количине и још мање семена у кесици находи и не губимо из вида, да се на оплођење јајета потроши неколико а више пута и само један кончић, па ћемо лако поимати, да је оно семена у семењачи сасвим доста матици за цео век. Први је Јанша опазио, да се матица само једном у животу својем спарује и оплођава и да сем при ројењу никад не излеће из кошнице.

Ретко бива, да се матица о првом спаривању ни мало или непотпуно не оплоди, јер Ђерзон, ја (Берлепш) и други опазили смо неколико пута, да су неке матице крај свега тога што су имале на себи пенис као знак, да је оплођење готово по ново излетеле из кошнице. У свима овим случајевима ми смо приметили само то, да је матица која је донела на себи пенис са спаривања, по ново излетела из кошнице, а не знамо и нисмо

видели, е да ли се још један пут спарила с трутом, ма то спаривање било излишно. Хубер је у два маха приметно, да је матица пошто се вратила са пенисом у кошницу, по ново излетела из кошнице и опет се вратила са пенисом. То исто опазише и Гитлер, Хемпел и Лајкарт. Но где стоји, да се о првом спаривању мора и оплодити матица? Зар није могуће, да је што год сметало семену трутовском те не могао доспети у кесицу семењачу истекло је на поље из тела матичина? Зар не може и то бити, пита Ђерзон, да се семењача од једног спаривања не напуни колико треба те да запала у матице није сасвим угашена?

А што Најдолд навађа два случаја, како су матице, које су почеле лећи саме трутове, накнадно оплођене биле, то не значи ништа, јер су трутовска јаја легле назовиматице, које се крај неоплођене матице појавиле, као што је Роте умесно то протумачио. Исто тако и Лангстрот, један међу најчувенијим пчеларима американским тврди, да је у њега била год. 1855. једна матица, која је пронела трутовска јаја и тек тада излетела из кошнице, оплодила се и почела носити женска јаја. Но и он се тако исто вара као и Најдолд.

2. Ухватимо ли матицу у рано пролеће после првог излета и пустимо ли је из кошнице на поље, неће погодити своје кошнице а огледајмо то исто са младом матицом, која је скоро била ван кошнице на спаривању, онда ће се вратити као стрела без нагађања својем друштву.

3. Док не наступи у рано пролеће погодан време за излетање пчела ради чишћења матица у велико носи јаја и размножава друштво, а кад је она у највећем послу онда јој набрекне трбух тако да га на својим кратким крилима није кадра носити. Тек пред ројидбу ограничи она радњу својег јајњака и услед тога олакша толико, да може са првенцем излетети из кошнице. Кад би она као пчеле морала излетати из кошнице ради чишћења о првом лепом дану који се у фебруару или марту ненадно укаже, то би је свагда нашли на земљи пресмрзлу. Матица зими врло мало једе и троши, јер не носи

јаја, па кад би кад се иза зиме појави леп дан, морала излетети из кошнице да се ишчисти, као што морају друге пчеле, онда би об лето, кад за неколико дана више потроши и поједе меда него целе дуге зиме, бар сваке седмице један пут морала остављати кошницу, да се испразни од погани као што чине младе пчеле, које још не излећу на пашу и не скупаљају мед и друге требе. Онда не би смели премештати кошницу ни са оплођеном матицом, јер би матица о првом излету пропала. А ако преместимо кошницу у којој је млада неоплођена матица која је већ једаред или више пута излетала ради спаривања, то је поуздано, да ће ако опет излети, забасати у туђу кошницу и ту гроб свој наћи, јер држи у памети само оно место, на којем је кошница стојала, кад је првом излетела и не зна за друго које место. Матици није ни нужно да се чисти изван кошнице, јер њезину поган, коју она пушта од себе од времена на време у виду капке жућкасте течности, пчеле одмах жељно поерчу. Ђерзон држи, да пчеле чистоће ради срчу течну поган матичину као и другу течност и да је после кад излете кроз себе пропусте на поље ван кошнице. Кад би ово било истина, онда пчеле не би купиле и ону поган, коју матицу пушта кад је ван кошнице нпр. кад је пустимо на сто или затворимо у кавешчић са неколико пчела. Биће да у погани матичиној има несварених, употребљивих честица за храну пчелама. Гунделах је видео, како је једна пчела капку беличасте нечисти једног младог трута у слат полизала као да би био најчистији мед. Тако исто видео је Гунделах, да маторке канарице поган својих тића, док су мали, узимају у себе. Метиљ може више година да се плоди у стаклету додамо ли му само једно парче воска чак и онда кад у велико сав восак пождере. Сваки нови нараштај живи од погани нараштаја пред њим, услед чега поган бива све црња. Из овога се види, да се при еваривању не употребе сви храњиви делови него да добар део хране отиде и у поган.

Не треба се чудити, што матица пушта од себе течне екскременте, јер се она не храни

рђом него само млечем и медом. У овој воденој погани, од које се матица чисти у кошници, лежи узрок, што матица не може никако умрети од срдобоље. За то ћемо у кошници, која се разболела од срдобоље, наићи на матицу здраву и чилу. А биће још да се и за време зиме храни само млечем, којим је залажу пчеле, а не као исти уз млеч и медом.

Многи пчелари, међу којима је и Буш тврде, да су видели матицу, где је у рано пролеће излетела ради чишћења са осталим пчелама.

Ако наиђемо после игре на матицу у клупчету од пчела, то не значи, да је матица ради чишћења оставила кошницу, него ће пре бити, да се сав народ иселио из кошнице па и матица с њим, и ако се нешто пчела вратило и остало у кошници. А можда је таква матица из каквог бегунца роја.

Приметимо ли, одмах после игре е је кошница безматка, не треба да изводимо, да је матица морала пропасти с приликом излета ради чишћења, него ако није пре тога уги-

нула, онда су је друге пчеле туђице, које су се у оном метежу а још при том кад су кошнице на близо једна другој, ласно могле забунити и забасати гомилице у туђу кошницу, на њезину огњишту убиле.

Ако о самом излету ради чишћења међу другим пчелама или после наскоро уочимо и матицу ван кошнице, то не држимо, да је то матора матица, те да ради себе излеће из кошнице, него да је то млада матица, која се, пошто је матора преко зиме умрла, скоро излегла па сад излеће на спаривање.

Дакле плодна матица нигда не излеће из кошнице ради чишћења а ни ради неке прошетње као што су многи пчеларима као Гаден и Шмарје тврдили.

Још има у природи примера, да женка никад не излази из своје кућице и не види бела дана. Термити (бели мрави) начине у гнезду својем за оплођену женку једну нарочиту ћелицу у које је отвор тако узак да женка никуд не може из ћелице.

У Сомбору.

п. М. Г.

Виноградарство.

О американској лози и филосери.

Први капацитети виноградарства покушаше разна средства којим би стали на пут филосери која је управо муњевитом брзином окужила целу Европу. Велика Француска означила је повећу свету новаца ономе који би сигуран лек пронашао од филосере. Чињени су у томе погледу разни покушаји али без успеха, појединци утрошише силне новце да спасу своје винограде. Име ове несретне уши скоро се код нас прочуло, а затим је одма почела грозити нашим виноградарима. Нико није могао одољети овој несретној најезди, а ретко је ко посумњао у пропаст винове лозе. Наш је виноградар научен на мраз, тучу, метиљ и остале елементарне непогоде које су га свашле једне године, но друге године му се и труд и дангуба наплатила. Тако су мишљење виноградарима имали и о филосери, и у колико му је ова са ужасом претила у толико је он о њој имао

мишљење као о неком немилостивом госту који ће нас што пре оставити. Но не беше тако.

Кад је код нас у Фрушкој Гори дошао глас, да је на многим местима филосера винограде опустошила наш је виноградар мислио тамо ће се филосера и задржати те је и даље спокојно и са поносом гледао на своје бујне винограде. Но кад не беше више хране за тај мали несретни створ у опустошеним крајевима, кад је већ и последњи виноград уништила у Панчеву у Белој Цркви, а она се показа у поноситој Фрушкој Гори а прво у местима Каменици и Лединци. И данас већ нема ниједног винограда који није заражен филосером а у многим местима нема ни знака од винограда. Сиротиња којој су виногради позитивни приход доносили уплашила се беше за опстанак свој, а богме многи у томе страху гледајући опустошену тековину своју, са многобројном породицом напустише

своју постојбину, напустише гробове прадедова својих, те похиташе на другу страну да себи и својима опстанак осигурају.

Најзнатнија брда Фрушко-горека на ком је извретно вино рађало опустеше, а Фрушка Гора изгледала је слика жалости и туга. Овако стање било је ужасно, све док се стручњаци и научењаци несаветоваше: како да се народу помогне у крајевима где је филексера винограде опустошила.

О американској лози наш виноградар Фрушко-горац није никад ни чуо, и за то је тешко ишло унутити га како да американском лозом подигне и засади виноград. О американској лози и о неговању и каламлењу исте написаше књижевници страних народа читаве књиге које упућују виноградаре како се насађује виноград американском лозом и како се иста нашом лозом облагорођава. И наши књижевници преведоше исте књиге од страних писаца а и сами о томе поучиве чланке у разним часописима написаше, доказујући да американској лози неможе никако нахудити филексера те: да се каламлењем на американску лозу могу и опет подићи виногради, а за наше крајеве препоручише нарочито американску лозу „*Riparia Portalis*“ о којој се стручњаци уверише да ванредно код нас у нашим крајевима напредује. Глас, да ћемо и опет моћи подићи винограде охрабрио је нашег виноградаре те је почео набављати по скупе новце американску лозу и почео је садити. Богатији економи доведоше некусе виноградаре који су специјално изучавали каламлење на американску лозу, и тако се приметно живљи покрет наших виноградаре у Фрушкој Гори. Данас већина у Фрушкој Гори у подунављу, а у местима Раковцу, Лединци, Каменици и у Карловцима засађени су виногради американском лозом.

Истина да је подизање винограда американском лозом скопчано са великим трошком и да ће много још времена проћи када ће наш сиромаш виноградар имати ма приближно онолико засађена винограда колико је пре имао, али је за њега свакојако материјална добит ако и богатији људи засађују виноград американском лозом. Ја познајем много већ

наших Срба виноградаре који на разне начине каламе американску лозу и да за то леп новац заслужују. Особито се овим одликују Раковчани, Лединчани и Каменичани који на тај начин довољно заслужују да могу себи и својима опстанак осигурати а себе у том послу усавршују. Вредне руке не боје се глади, вредноћом се постиже много.

А сад да вам кажем коју о виноградима који су насађени американском лозом и са којих су власници истих већ хасне имали. — На друму, од Каменице Черевиху на Раковачком хатару а на брду „Салаксији“ лежи засађен виноград американском лозом, виноград је г. А. Адамовића из Н. Сада. Поседник истог винограда има већ приличан приход од свог винограда јер грозђе по скупе новце продаје, а одрањене калеме још скупље. Цело земљиште на ком је виноград засађен риголисано је а подлога за нашу лозу је „*Riparia Portalis*.“

У Каменици има више винограда који управо изненађују са напредовањем. Имао сам прилике уверити се, да је насађени виноград на риголисаном земљишту много бујнији и напреднији него у нериголисаном што је са свим природно, јер се риголисањем отклони све оно што би развијању жила сметало, а у што већој дубљини пађе лоза за своје жиле што више влаге те лакше поднесе сунчану жегу и сушу. У Карловцима су најзнатнији виногради американском лозом насађени вредног професора Живановића, Марка Поповића и А. Холека а за овима пођоше и други те ће тако за неко време бити велики број винограда. По још нешто вредно је забележити што сам нашао у Лединци. Становник Лединчки Србин Божа Петровић купио је у њиховом хатару на потесу „Делови“ 1000 □ земље за врло малу цену јер су исто земљиште за безкорисно држали. Петровић је то земљиште нешто риголисао, а нешто будакем узјашно те засадио американском лозом, а после годину дана на месту у процеп каламио. Данас је то диван виноград на ком роди разновртно грозђе, почео га радити 1890. год. а ове године осим грозђа које је по скупе новце продао, добио је Петровић још

и 10 хект. вина. У истом месту, када је Паја Петрић почео на свом земљишту виноград американском лозом садити он је служно својој околини за подсеј, а данас када је овај набрао до 20 хект. вина, а за продано грожђе своје кућевне потребе покрио, гледа га околина са поштовањем и чуђењем те многи почеше винограде садити. Данас су ти људи толико усавршени у каламлењу американске лозе на разне начине, да се могу са успехом такмачити са изученим виноградарима. Када знамо да је Фрушка Гора од увек била на гласу са вином, а положај је искључиво

за винограде, и кад имамо већ американском лозом засађени винограда, онда напред брате Фрушкогорче, не очајавај него сади американску лозу. Искуство нам данас доказује да треба земљиште ригорисати бар 70 цм. дубоко, да треба за подлогу садити лозу „*Riparia Portalis*“ и на месту је каламити, а нарочито при каламлењу пазити да је наша лоза из здравог винограда и да није јалова. Напред само, твоје су руке златне и вредне, а радиши и Бог помаже!

Карловци, Авг. 1893.

С. Попић.

Живинарство.

Здравље наше пернате живине.

По Лаву Прибилу.

(Свршетак.)

Болести сполних органа. Ове болести по вишој чести ударају на женке и долазе од ношења јаја, а ређе се сусрећемо с њима код мужака. Полни нагон је у пернате живине веома жесток и свако угушивање полног нагона њезина од рђавих је последица. За рана треба мужаке од женака одлучити, да се не би одвећ рано пробудио сполни нагон и у једних и у других, од чега слаби живина и станарица добија слабији и кржљавији сој. У неких је мужака похота тако развијена, да ће, ако само могу, притиснути женку саевим другог рода и врете живине и на њој задовољити жељу своју. Зар смо једаред видели, да нпр. патак хоће да порасте кокош. Тако се на многим петловима да опазити болесно стање тако звана грозница од похоте или љубавна грозница, којој је корен или у незадовољавању полног нагона или у прекомерном задовољавању. Мало што ваља уклонити узроке овој болести, треба још болесна грла метнути на дијету, давати им лаку храну као зелениш и изапирати стражњицу винским оцтом. Од претераног парења долази живчана растројеност, која се испољава у епилептичним грчевима и нема јој лека. Грло, које болује од ове болести, није за приплод (за семе). Као што смо запред рекли од болести

сполних органа чешће болују женке, с тога су женске живинарске болести и боље испитане и познате. Међу болести ове врете убрајамо *снес* јајета пре времена. Кад се кокош изненада јако уплаши, хоће да снесе неразвијено, незрело јаје, услед чега после неколико дана куња и пати.

Живинар или ставарица наиђе у гнезду овда онда на које јаје без љуске или на мекушац, који обично друга облапорна живина попије, ако га станарица одмах не примети и не склони. Овом јајету ништа друго не достаје само што нема љуске. Откуд то да кокош или друга која женка снесе јаје без љуске? Овој болесној и неправилној појави може да буде више узрока као претерана дебљина, која је последица прекомерног хранења, раздражење, болест или органски недостатак у јајницама, или у каналу кроз који пролази јаје (*oviduct*) или најзад оскудица кречних честица, које се с пола с храном морају унети у тело, да после послуже као љуска или омотач механих јајних делова. Према узроцима болести бирамо и средства и лекове.

Но као што се догађа, да јаје пре испадне него што треба, пре него што је сазрело и потпуно се развило у телу жен-

кину, исто тако може да буде, да кокош тешко носи јаја. Још с овом болесном појавом суерећемо се чешће него с оним првим. Тежак снес не долази само код необично великих јаја него и са јајима обичне величине шта више и код мекушаца буде повуци и потегни док не изиду на поље. Женку, која пати од тешког снеса, познаћемо по невеселом и немирном ходу и по том, што дуже лежи на гнезду. Против ове болести добро је рицинус-уље, а који пут да се излечити и маслиновим уљем. Штрцаљка, којом се у овидукт штрца уље мора бити мала и на врху мекана. Код маторака виђа се не ретко трбух, који добију од лежења јаја и који се особито у кокошака и гусака чисто вуче по земљи. Ово није ништа опасно, само што их ружи, но с овом појавом могу да буду скопчане повреде организма које се састоје у том што мишићи, који држе стомак у његову првобитну и природну положају, олабаве и утрну, тако да спадне у трбуху те се на начини велика трбушина. Иза тога долази неуредност у варењу, запаљење црева, од чега који пут живина ланше.

Саопштање озледе и тровање. Живина, која није у затвору него је у слободи, на пољу може лако да се озледи провлачећи се и тумарајући које куда. Рану ваља добро испрати и посољеним маслом или колодијумом намазати. Ако је позамашнија рана добро чине и хладни облози. Капорасте коке често пате од очију због перја што на ниже виси и иде у очи. И овде помажу хладни облози и испирање очију онајзовом водом. Још ваља капну сасећи.

Ако се скрха кост на нози треба озлеђено место омотати мркром угаситом проливаћом артијом која се напоји беланцетом из јајета и кад се осуши, стврдне се или се сломљена нога метне у дашчице и добро свеже.

Сломљену кост није тешко залечити, теже иде извидати рану на месоу. Ако из ране крв лопи, треба употребити средства, што крв устављају као труд, сунђер, научину, пенео. Рањаво грло треба оделити од здравих, да му не би кљували рану.

Јака студен је погибна за живину, јер јој се врло лако промрзну удови а особито креста и реса. У том случају добро је истрљати снегом смрзле делове, купање у хладној води, мазање осетљивих делова тела уљем тако да при пићу не може се ухватити ни капка воде. Често премрзли удови пређу у гнојење и тада је потребна неодложна добра нега.

Спољашњим озледама може да се оштети и унутрашњи органи.

Обично она живина, која није затворена него јој је остављена слобода да тумара по дворишту често пада као жртва оних убитачних материја, које се употребљавају за тровање шкодљивих животиња или се напасе од отровног биља, од које је и нагон њезин не може да је сачува. Од отрованих пацова и мишева погинула је многа живина. С тога свака станарица или живинар треба здраво да пази, да му живина не дође до отрованих штеточиња, да не би више штетовао на живини него што се користио тровањем штеточиња. Дакле кад већ морамо да употребимо отров, онда будимо опрезни. Отровно биље не смемо трпети у дворишту, где живину држимо. Отрованом грлу обично нема помоћи. Ако за рана приметимо болест да се још помоћи беланцетом, а није згорег да се сасне у грло чиста свежа млека. Ово важи за минералне отровне материје. Од алкохолних отрова добра је црна кава. Против наркотичних и биљних отрова добро је средство разблажено сирће, црна кава, опијум и др.

Сем поменутих правих болести јављају се од времена на време друге болесне појаве, које нису истина погибне, али живинар мора и на њих пажњу своју обратити. Махом сва живина се лиња (митари) у пролеће или у јесен. А где које врсте као патка и два пут преко године мењају перје. Обично лињање иде својим природним, постепеним путем. Код тица што лете, као голубова, патака кад дође време митарењу не могу да лете онако брзо и онолико дуго као иначе. А бива и да све перје на једаред спадне, као код кокоши, и полунаго тело осећа и најмању промену у температури. Кад дакле живина мења перје

треба је сматрати као болесном и с њом поступати као с болесницама наиме ваља их држати у топлини и чувати од влаге. Сва телесна радња у време лињања уредеређена је око стварања изгубљене перне одеће тако да сви други послови организма као ношење јаја, гојење престану и т. д.

Јака храна, у којој има доста протејина, у пиву натопљена хлеба, меса, вода у којој има гвожђа и држање у топлој сухој стаји олакшава живини мењање перја.

И код пилића и друге млади је опасно оно време кад на место паперја почну добијати

право перје. Тада се лакше лепа и болест за њих у време избијања перја треба их бољом храном хранити, па се немамо бојати никакве опасности.

Још имамо споменути да на ћуриће веља особито пазити у четвртом месецу, кад им почну сазревати полни органи, што се познаје по том што глава и врат почну црвенети. У време овог прелаза морамо се постарати за добру и ваљану храну и добро их чувати од свих штетних утецаја температурних.

— 0 —

Повртарство.

Диња.

Француски и енглески: **Melon.**

(*Cucumis Melo*, лубенице, пипунови — бостан, врежа.)

(Свршетак.)

В Лубенице — карпузе.

Cucurbita Citrellus лат., *Melon d'eau pasteque* франц., *Water-melon* енгл.

Лубенице, као и диње познате су још и најстаријим народима. То су једногодишње биљке, одликују се дугим танкијем вријежама, које се по неколико метара по земљи вуку; а добро успјевају само у врућим предјелима. Цијела вријежа покривена је честим, сићушним, сиједим длачицама. Велики листови дубоко су урезани, тако, да ове зарезотине остану заокружене, те биљка на овај начин добије сасвим друкчији изглед. Цвијет изгледа као и код диња. Зрели плодови округли су или су нешто дугуљасти. Боја је коре чисто јасна или нешто тамна, подједнако зелена, често сиједо-зелено испјегана на тамној боји, или је мраморисана. Меса има тамно-бијеле па до тамно-црвене боје, у ком се налазе бијела, жута, црвена или црна сјемења. У граму има 5 или 6 шница, а литар овијех тежи тек 460 гр. Сјемења могу да стоје 6 година, па да ипак не изгубе снагу клијања.

Пошто се лубенице (карпузе) на таквим мјестима гаје, гдје се на чистоћу врете мање вриједности полаже, то је множина овијех управо и доста велика.

1. *Лубенице са црвеним сјемењем* (*Pasteque á graine rouge*). Ово је јако разграната биљка. Плод јој је округло попут кугле, 30 до 40 цм. у промјеру, блиједо-зелен, сијед и мраморисан. Месо је водено, доста чврсто и зеленкасто-бијело. Сјемења су ружичаста или су црвена. Ова се врста већином, при употребљавању са шећером зачини; а захтјева здраво топло поднебје.

2. *Лубенице са црним сјемењем* (*Pasteque á graine noire*). Плод овијех врста већином је дугуљаст, нарасте од 50 до 60 цм. и у ширину од 35 до 45 цм. Кора је свуда подједнако глатка и тамно-зелена. Месо је црвено, у усти лако топиво, зашећерено и потпуно испуни сав плод. Сјемења су тамно-црвене до дубоко црне боје. Плод се сиров једе. Ова врста са њеним многобројним варијететима највећма се сади у покрајинама Средиземног мора.

3. *Melona*. Доста разграната биљка са врло великим плодовима, глатком, блиједо-зеленом кором, која је јасно-жуто мраморисана. Месо је зелено-бијеле боје, чврсто, слабо зашећерено, тако, да му се при употребљавању мора додати шећера. Сјемења су сиједа. Плодови нарасту у тежини до 2 кгр. Сазру доста касно.

У Сјеверној Америци лубенице јако вољу, зато су их у више врста произвели. Од туда проиходе.

4. *Black spanish*. Плод овијех врста доста је велик округао или нешто дугуласт са добрим ребарцима. Кора им је цврста и црне боје. Месо је тамно-црвено; сјемења су смеђа или жућкаста. Добро роди.

5. *Citron*. Плод је мален, округао са тамно-зеленим или сребрено-бијелим цртама препаран. Месо је бијело, врло цврсто, скоро тврдо и слабо пријатно. И ова се врста мора зашећерити при употребљавању.

6. *Gipsy*. Плод је дугуласт, тамно-зелен, са јаким мрљама, које се прама дуљини пружају. Месо је црвено; сјемења су смеђа или црна.

7. *Ice cream*. Плод је велик, заокружен, нешто на оба краја утиснут, кора је сасвим блиједо-зелена и дебела. Месо је бијело и зашећерено. Сјемења су бијела.

8. *Strawberry* (Iceing, Ice rind). Плод је средње величине. Месо је црвено, топиво и угодно ароматично. Сјемења су бијела.

9. *Mountain sweet*. Плод је велик, дугуласто-округао и без бокова. Кора је на више мјеста са сиједим или тамнијем мрљама забиљежена. Месо је црвено и сав плод потпуно испуни. Сјемења су мање-више тамно-смеђа. Ово је јака врста, а роди врло добро.

10. *Mountain sweet*. Сасвим је еродна горњој врсти само нешто прије дозре.

11. *Orange*. Плод је средње величине, округао. Кора је глатка на јасно-зеленој боји,

тамно-зелено мраморисана. Месо је црвено, кртко и зашећерено. Ова је врста без бокова.

12. *Rattlesnake*. Плод је дугуласт и тамно-зелен. Месо је врло црвено, сјемења су црна. Доста разграната биљка.

Изим овије врста особито су препоручене: *Apple-seeded*, *Astrachan*, *Enfield*, са црвеним месом од *Костеламаре*, *Sculptured-seeded Japan*.

Узгој лубеница у опће не може се ништа разликовати од узгоја диња. Обоје успјевају у врућим предјелима на сасвим отвореном земљишту без икаквог узгоја. У хладнијем земљама потребита је њима умјетна врућина, иначе плодови постану блјутави и непријатни. Једина разлика између узгоја диња и лубеница лежи у тому, што се у лубеница младице не режу, него се пусте, да слободно расту док плодови не достигну бар половину нормалне величине; иза тога времена све младице са страна, које су се кроз то вријеме развиле, удаље се или се пократе.

*

Пишући ове ретке о многим врстама и варијететима диња и лубеница, да би што више своме народу и књизи користити могао, држао сам се дјела страних научењака, а особито практичног повртара и ботаничара Ј. Вајса, који може се рећи, игра добру улогу у њемачкој литератури, пишући чланке и књиге особито из повртарства.

У Клостернајбургу, 14. октобра 1893.

Милан Томић.

Сточарство.

Некоје посљедице опадања сточарства.

Не да се порећи, да ми нисмо земљоделци с погледом на каквоћу и коликоћу земље на којој живимо и од које према нашој радњи зависи и наш опстанак; па кад све то знамо, и о томе смо потпуно уверени, морамо уједно и то признати, да ипак ту нашу земљу, те наше њиве, ту нашу земљорадњу не извршујемо онако, како би то требало да чинимо у свези са сточарством. Са

врло малим изузетком, у опште не само да код нас јако опада сточарство, него нам и стока бројно опада, што према већем и умнијем раду око обделавања њива не би смело да буде, него би на против ваљало, да се оно сваким даном осим усавршања и напредовања, још да се и у већем броју множи и запаћа. У толико пре треба да се оно код нас у сваком погледу диже, што се у данашњој

земљорадњи иде за тим, да сваки комадњ земље радимо, обрађујемо и култивишемо. Тако би требало да буде, али нам оно баш напротив врло жалосну слику пружа, која нам не да јемства, да ћемо се и надаље као ваљани пољопривредници моћи дуго одржати. Ова нам је слика у толико још суморија, што признати морамо, да се сваким даном све више земље оре и засејава, али уједно морамо и то додати, да те веће њиве, не дају у тој мери више и рода у колико би требале да даду, а то е тога, што при обделавању њива, не извршују се сви услови, од који зависи обилан род, „добра година“; један од најглавнији услова је за добру годину у погледу хране и ваљано и разумно неговање домаће стоке. Уз то данашњи приход са земље добивањем оног плода, не одговара размеру оних издатака, које имамо на разне стране да издајемо, урачунавајући амо и ону наплату, која би нам у име рада и посла припадала.

Плодност земље јако зависи од што разгранатијег умног сточарства; оно нам је у стању и приход њива увећати, као што и приход њива јако потпомаже и напредовање сточарства; једно друго условљава. Онај се сиромаштву примиче, који се не стара да своју њиву ђубрењем поправља, не ће да ђубретом њиви бар у неколико и оно њиви дода што је њива рђањем хране из себе издала. Ако се пак то из године у годину ма којим путем и начином њиви не повраћа, она сваком годином постаје слабија, сиромашнија у хранљивом соку, једном речи брзо се исплаче и на нослетку на њој не може ни онолико да роди, колико би довољно било само онај уложени рад исплатити, а да и не говоримо о интересу, који би требало да се добије од њиве као нашег капитала.

Ми можемо само да захвалимо непрекидној хемијској и физичној радњи као и распадању и трулењу остатака животињских и биљских, што земља непрестано у себи има од оних материја (градива) без које не би ни животиње ни биљке могле да живе. Па баш е погледом на ту околност, пољопривредник мора се у што већој мери постарати, да тих материја у његовој њиви у што већој коли-

чини буде, које су оном усеву најнужније, са чиме ће своју њиву да засеје. Ослонимо ли се само на природу у погледу надокнађивања ових материја, то онда морамо дуго чекати, што ни мало не одговара данашњем умном раду, него се упућује баш пољопривредник да он то вештачким путем, ђубрењем, ускори, убрза — да се све то њиви надокнади, што се од ње одузело, и то за кратко време. Пољопривредник не сме чекати на природу, да она своје учини, и да се строго њеним утецајем земља поправи; не сме се ослонити на овај дуги и несигурни пут, него мора јако да рачуна истину на сигурност свога пута али и на краткоћу времена. Јер као што разни трошкови не чекају спорни природни развитак, тако исто и приход се мора убрзати, да подмири и брзе издатке и нужне потребе.

Свакоме је појмљиво, да мршава и исплакана њива није у стању ни у полак да донесе онолико прихода, колико је у стању да донесе њива у добром стању одржана и једном речи добро нагнојена. Помислимо какав то усев мора да буде, који на њиви истина изникне, али касније у свом животу, у растењу и напредовању његовом, кад му треба највише хране, онда нема ни онолико, колико је у почетку ницања имао; а од куд ће и да добије, кад је са оног места, где се он налази пређашње године све то исцрпело, а ништа се није додало. Таково стање, заиста је јадно стање — које нам на жалост пред очи чешће у живим примерима избија.

Само је ђубре, гној, једино у стању онај губитак надокнадити, који се од њиве храном одузео. Вубре је тако важан предмет у пољопривреди, да од њега зависи благостање наших пољопривредника, а тако исто и судбина читавог поколења може од њега да зависи.

Без сточарства нема ђубрета, дакле онда пољопривреда не да се ни замислити без сточарства, јер оно ће да да што се од њива одузима; а уз то ђубре добијамо без икакве издате наплате, добијамо га забадава. А да то заиста постоји доказаћемо у неколико речи и примером. Са једне њиве н. пр. добијамо у вредности хране 60 фор. Од тога 30 фор. нек

се урачуна на рад и семе, а 30 фор. у име интереса за њиву. Храну претворимо у новац и подмиримо трошкове, а задржимо оно себи што нам је у име интереса пало. Идуће године па и остали не ћемо моћи добити толико, једва ћемо добити и само да подмиримо и трошкове, а чеће ни то, и наравно тим путем идемо унатраг — пропадамо. Али кад ми било сву ту храну у вредности од 60 фор. или бар полак, употребимо на одхрањивање домаће стоке, ми у стоци најмање уложу вредност треба да нађемо, а кад се умно ради, онда у сваки пут и више; вредност је стоке у тој мери одскочила, у којој смо мери хране на одгајивање њено у њу усули. Но осим оне добити, вредности уложене хране у њу, и сувишак на то рачунајући за труд, добили смо и све оно што смо узели са њиве; добили смо ђубрета у довољној мери, да ону њиву поправимо, са које смо скинули хране у вредности од 60 фор. и кад смо то ђубре поново однели на њиву и пођубрили је њиме, вредност је њиве отекочила у толико, што ће опет моћи најмање бар толико дати из себе као и прошле године, дакле добити 60 фор. а и више и то тако иде из године у годину; приход је тако рећи сигуран, а вредност њиве не опада него још расте, а расту поред тога још и други приходи осим оне сталне бројке, коју као главну тачку прихода изнесмо. Наравно да нас овде нико криво не треба да разуме, да је приход са њиве сигуран и против „елементарних непогода“ које су у стању и најлепши изглед за добит, са наших њива да у једном тренутку униште.

Не расивна своје благо само онај, који свој новац баца и проћердава, него и онај, који своју земљу плаче а не поправља је; који гомила ђубре на буњишту и оставља га унуцима и прауницима, или га по мали новац паметнијим људима продаје, или га напослетку и поклања, само да му се уклони са дворишта.

Не оцењује се као ваљан, вредан и уман пољопривредник онај, који многа јутара засејава храном; или који више пшенице или друге стрмине има засејане; него се као такав сматра онај, који годишње према свима својим потребама ваљана извора тражи и

ствара, који главну пажњу обраћа на ђубре и ђубрење, који доста пиће и хране засејава за своју домаћу стоку, који према пићи и сену које може да добије и стоку запаћа и негује.

Умнији и бољи је онај пољопривредник који н. пр. у место својих 10 јутара што их све засејава са пшеницом, узима за тај посао само 6 јутара, али ту земљу добро и пођубри, јер ће овакова и ова земља више донети користи, него рђаво обрађивана и исплакана од 10 јутара. Кад на рачун ставимо семе и рад за 10 јутара земље, па то сравнимо са семом и послом на 6 јутара, доћи ћемо до тог убеђења, да смо она 4 јутра у лудо страшили без икакве користи, јер производ обе ове количине земље према споменутом раду и обделавању је готово један и исти.

Међутим требали би да оних 4 јутра земље засејемо са каквом пићом за стоку, која ће пића и стоку да унапреди и земљу да поправи. Тим је начином и вредност земље и стоке јако одскочила, што у првом случају никако није могуће учинити и постићи. Земља се одржи у снази за друге усеве, стока је јача и боља, са којом се боље и брже може сваки посао да обавља, дакле и ту смо у добитку. Хранимо ли са добивеном пићом, са тих 4 јутра земље, н. пр. краве музаре, даваће више млека, имамо веће користи од њих; хранимо ли овце и више млека и више и боље ћемо вуне да добијемо. Једном речи много више користи имамо него кад пољопривредујемо без произвађања пиће, која је стоци оно, што нама не само хлеб него и друга најбоља и најпотребитија храна. Зар се једанпут догодило, да нам сусед са више јутара земље мање добије и рђаваје у свачем стоји, него други са мање земље, али ако зна ту земљу тако удесити, да му она свима потребама одговара, ако уме добро да употреби ту земљу и разборито поступа с њом. Први мора да иде натраг са иметком својим, стоци као и земљи цена опада, мањи му је приход и тај приход, није довољан да све оно одржи у добром стању, што се претпоставља да треба да се налази уз иметак од 10 јутара земље; други напредује у сваком погледу,

цена се диже и стоци и земљи, и све што припада уз његову земљу одговара цели у потпуном смислу.

Без произвађања пиће за стоку данас, кад немамо пустих пашњака, не да се ни замислити право и умно сточарство; не да се ни замислити разборити рад око обделавања њива и произвађања добре и доста хране; све то једно друго условљава, да се одвојено ни замислити не да.

На несигурном и несталном основу и највећа и најлепша се зграда пољула.

Пиће треба, сваки пољопривредник што више и што боље да приправи за своју стоку. Од добре се пиће гоји и напредује стока, цена јој скаче; од добре пиће и ваљане стоке гомила се и ђубре, та неоцењена храна за наше већ доста исплаконе њиве. На ваљаном ђубрету се поуздано може рачунати на сталан и велики добит са своје њиве. Немамо ли све то пред очима, онда не треба да се чудимо, што је код нас већином све другачије, што код нас расте сваки дан простор њива, а опада процент као добит са капитала, који нам њиве представљају; што се сваки дан све мање и мање може урачунати и одузети од добита на радну снагу човечију и животињску; што се врло мало може урачунати на радила остала, која стоје у рукама пољопривредника; што нам сточарство сваки дан у тој мери опада, да се већ о сточарству, као о озбиљној пољопривредној грани, озбиљна рачуна више водити и не може. Ми смо свему томе јасна доказа и узрока навели и држимо да би само тврдоглав човек морао бити, који не, не би могао, него не би хтео то да схвати и увиди да је заиста тако.

Ми видимо, да се данас сваки дан, све више и више месо за нашу храну троши; људи су ради да боље живе, да се боље

исхрањују, а за такав живот, на сваки начин да је месо као храна врло нужно.

Не да се пак ни то порећи, да се са умноженом употребом и цена месу диже. Па у каквом то сразмеру стоји са опадањем сточарства — заиста у врло жалосном. Данас према тој потреби, према тој цени, према саобраћајним средствима (комуникационим путевима — жељезницама) ваљало би да се и сточарство диже, јер се оно наплаћује; а оно као што видимо, иде сваки дан натраг и то особито међу нашим народом, што се ничим на свету не да оправдати. Подигнимо ми само сточарство, цена ће још већа бити, а купаца заиста да не ће бити у малом броју.

По и то се не да порећи да и каквоћа хране јесте од јака утецаја и по телесно здравље а и по душевно расположење и рад. Од моћног је уплива месо на снагу, развитак, издржљивост па и на сам карактер наш. О томе не треба сумњати, јер се примером доказало, да они људи у сваком погледу више вреде, којима је главна храна месо, него они, који се исхрањују брашненом храном — разним тестом.

Дакле пољопривреднику не треба да је то главни задатак, да само што више хране (врсте жита) засејава и производи, него ваља да исту храну у изврстан саразмер доведе и са производњом пиће за стоку, па овом да онолико стоке одхрањује, колико према пићи без велике и големе бриге може да произведе, да уз то још главну добит гледа у ђубрету, које му иза стоке за бадава остаје, а које злата вреди. Тим начином ће он умножити свој капитал, ставиће га на таку сигурну основу на којој никад се пољувати не може, него мора напредовати и што више добити доносити.

ОДЛОМЦИ ИЗ ПРИРОДНИХ НАУКА.

К о њ.

I.

Коњ спада у разред копитара, дакле међу највеће сисаре кошнене. Сродни су му многопанкари или дебелокошци као нилски коњ, носорог, слон и препотопни мамут, за тијем двопанкари или преживари у које већина наших домаћих животиња спада. У копитаре саме осим коња спада још и магарац, зебра, квага и цигетај. Они су од свијех панкара најљепшега и најплеменитијега изгледа; они су најправилнија и најизразитија облика. Из развртка наше земље дознајемо, да панкари некако спадају у врсте животиња, које већ изумиру. Највећма су се развили у прошлој периоди или формацији. Тако већ у најстаријим терцијерним формацијама земље налазимо дебелокошце у обиљу облика. У средњем добу има их мање, а у данашње доба посве мало. Прије бијаху животиње, сличне слоновима и носорозима распрострањене по цијелој земљи, а сад су само у топлој појасу. Међу двопанкарима између осталијех налазио се големи јелен, за тијем хипотериум, врта коња, која је имала од зада један шиљасти панак, који се није земље дотицао. Та животиња бијаше дакле у правом смислу коњотропанкар и неки пријелаз од вишепанкара копитарима. Када су Америку открили, не нађоше тамо копитара, јер су без сумње већ ишчезнули били, а окамењених костију од коња налазе тамо доста. Тада су коњи последије открића изновице у Америци из Јевропе раширени.

Останци од прехисторичкога коња потпуно се слажу са дијеловима данашњих коња. С тога није могуће за сада знати у колико врта, гдје и како је коњ проистекао. Фантазија и митологија нема ни у томе граница. Стари Грци добро знаду откуд је коњ. Кад се наиме Посеидон борио за земљу јелинеку са Атином, забодје свој чудотворни треножац у земљу, да тако Хеладу са највећим добром обдари, којегга јој само његова божанска моћ дати могаше. У тај час искочи из земље весело хржући коњ, као што је искочила Палада Атина из главе Јупитрове.

До данас није пошло за руком науци доказати, да је икада било посве дивљих коња, то јест таквијех, којима се човјек никада не би био служио. Неки ипак убрајају у дивље коње још и данас оне, који без господара живе у пустињим и далеким степима средње Азије, гдје у многобројним чопорима пребивају. Они су малени и слични нашим мулама.

Глава им није велика, али је дебела са сведеним челом. Уши су им обично дуге и назад пружене, а очи малене и живе. На бради и губицама имаду дуге чекиње. Врат је нешто сух, преа уса, крета су шиљасти и у истој висини са предњим тијелом. Грива је кратка и куждрава, реп кратак, танак са чврстом, валовито непревијаном струном. Реп, грива и брадица више копита од зада што је порасла — јест црна; а длака на осталом тијелу увијек више мање црвено-смеђа, гдјекада сива као у миша, а уз то је дуга и густа. Копита су уска, висока и нешто зашиљена. Поглед им је необично оштар, а изврстан им је и мирис. Они су плашљиви, опрезни и изванредно брзи. Тешко их је уловити, а уловљени не живе дуго. Тамошњи становници зову их тарпан.

Осим ових има још и других коња, које неки као дивље сматрају. У такве броје се бијели или бијелосиви коњи у памирској височини и цјегави у Татарској, Тибету и Кини. Ови су љепкасти са великим смеђим мрљама, а могу јако удебљати. Но не само овуда, него има у овом смислу узето дивљих коња и у Јевропи и Африци. Овамо броје тамно-смеђе коње из Пољске, Русије и сјев. Азије; за тијем црвено-смеђу, ниску пасмину из сјев. Африке. Мисле с тога неки, да су данашње најважније расе коња потекле од наведених шест пасмина. Свакако то стоји, да је Азија колијевка најбољих коња, дакле да им мора по свој прилици домовина бити. Ово се и из тога потврђује, што су копитари у Азији и по облику и множини особито развијени, дочим у сусједној Африци налазимо од искона само зебру и квагу, а у осталим дијеловима свијета ни једнога, јер су се тамо истом касније раширили. Најпотпунији тип дивљега коња је цигетај. Ови коњи се гдјекада налазе на стенама с ону страну Бајкалског језера. Долазе обично из источне Монголије овамо само на кратко вријеме, па и то скупо плате. Они су малени и живе увијек у стадама, која води понајерчанији пастух. Тај их води, а у опасности и срчано брани. Навали ли на њих на пример вук или који други непријатељ, они се сви збију у гомилу и то ждребац и кобиле у средину, а он трчи около бранећи. Бурати их убијају и веле да им је месо добро. Врло тешко их је уловити, јер су врло опрезни, те на најмањи шушањ побјегну и то тако брзо, да их ни најбољи коњ достићи не може.

Осим тога има скоро у свијем дијеловима свијета подивљалих коња. Они су сви

мањи од питомог коња, гушћа и дужа им је длака, а више пута имаду и дебљу главу и дебеле ноге. И они живе у друштву. Ако овакови коњи виде питомога коња, то му се од срца радују. Они око њега хржу, трче, њуше га и завађају, да с њима иде на пашу и да побјегне. Питоми коњ им се обично ни мало не отима, него трчи с њима. Опазе ли пак човјека или господара, тада на једном стану, настух захрже и у тили час сви побјегну и оставе свога питомога друга. Врло су лукави и злобни, ако их ухвате и при силе, да морају човјека служити; а ако утеку, никад се више не поврате.

У средини између подивљалих и питомих коња јесу коњи, што живе по степима сјеверно од Црнога мора. Зову се табуни. У тијем руским степима имаду посједници више пута толико земљишта, да га ни обрадити не могу. С тога држе они већ од најстаријих времена уз овце и говеда још и знатну множину коња. Чувар овијех лаганих коња зове се табунџик. Он мора бити врло истрајан и одважан човјек. Он мора да подноси кишу, снјег, тучу и све најстрашније непогоде времена. Обично носи чакшире од телеће или ждребеће коже и хаљину од исто такове коже, само што су длаке унутра окренуте. Опасује се кожним ременом на којему је видјети сваке врсте накита од метала, новца, ћилибара итд. Табунџики морају своје коњско стадо и да лијече кад то затреба, па с тога носе уза се сијасет љекарија. На глави имаду као и Татари високу, од црне јањече коже начињену шубару. К тому пребаце још преко себе кабаницу саткану од смеђе вуне. Сваки има дугачак свој бич (канџију), која се састоји из кратка дебела дршка, а оплетен је фино изрезаних кожних влаканаца. Уз бич од велике му је важности замка. То је 8—12 м. дуги коноп. На једном крају имаде учвршћену жељезну карику, кроз који се други крај провући може. Ова замка обично намотана виси му о седло коња, с којег табунџик ријетко кад силази. Ову замку употребљава он за хватање коња, а знаде с њом тако вјешто баратати, да скоро никада не промаши. Још једно важно оружје он имаде, а то је вучја кијача, која нас доста подејећа на буздован Краљевића Марка и других јунака. Та кијача је 1—2 м. дуга, а има на крају дебелу жељезну квргу или главу. И она виси о седлу. Знаде њоме такођер тако вјешто ударати, да никада не ће промашити вука, који је дошао да му коње узнемирује. Уз то носи табунџик уза се воду за пиће, храну и понешто ракије, јер он нема стална пребива-

лишта. Коњ му је и кућа и кућиште; на њему спава и једе, пије и путује по најљепшем и најружнијем времену, по дану и по ноћи.

Од априла до октобра весело спроводи табунџик своје дане, а с њим и његово стадо. Он се радује како му коњи напредују, премда му гдјекоји — особито мушкарац — својим пркосом много бриге задаје. Но кад наступи зима тада настају и дани туге за ове племените животиње. Они немају честите штале, него их само стјерају у какву нешто само прекривену ограду, па ту трпе зиму, а по највише погину од глади. Оно, што их преостане брзо се с прољећа помогне, јер паше је тада доста. Опет нагањању и веселу животу ни краја ни конца, а вриска и писка разлијеже се огромним простором од Туркестана до Монголије.

Слично је са подивљалим коњима на западној полукугли, у Америци. У јужној Америци живи велика множина подивљалих коња од Ла Плата ријеке до на крај Патагоније. Кад су Шпанолци год. 1537. морали оставити Буенос-Ајрес, мораше оставити множину коња, које су довели овамо из Андалузије и са Тенерифе. Када су се год. 1580. опет овамо повратили — нађоше велика стада подивљалих коња од оних, што су их овдје оставили. Они су се временом тако размножили, да стада од 10.000 коња нијесу тамо никаква ријеткост. Лијепо нам описује А. Хумболд живот њихов. Када је најжешћа врућина на Ориноку и све мочари пресакну, лутају коњи и говеда тамо амо, а за њима се вије густ облак прашине. Траже тако воде, а главе напријед пружају, не би ли по долазећим воденим парам нашли правац, којим би до жуђена циља дошли. И у самој хладној ноћи, какве су у овим крајевима обично, немају ове животиње мира. Неизмјерне множине слијених мишева нападају уморена стада и сисају им крвцу, а на задобивене ране слијећу се јата жеднијех мушица. Такав муко-трини живот спроводе ове животиње, када ушљед сунчане припеке далеко у наоколо нестане воде. А када иза суше наступи кишовито вријеме, промијени се ствар брзо. Небо се наоблачи, а муње и громови навјешћују скору кишу. Ето само што се суха непрегледна пољана оросила, а већ се појаве на њој својим зеленилом сваковрсне траве, каквих је наћи само у жарком поднебљу. Блага свјетлост оживи на ново већ клонуло лишће мимоза, које весело поздрављају излазеће сунце као и умилна пјесма свакојаких птица. Коњи и говеда пасу до миле воље и

опет се у њих враћа весели, несташни живот, којег спровађају у овом мору од пољана.

У мочарнијем крајевима трпе они много и од разних животиња, које их нападају. На младу ждребад наваљују крокодили, те их много од њих погине. Исто тако велик им је непријатељ јагуар па и саме рибе. Доиста да ово чудно звони и многи ће рећи: шта имају рибе посла с коњима! А ипак је тако. У мочарима има тамо безброј муњевитих јегуља или угора, који по вољи могу ударце муњевине сипати на онога ко их узнемирује. Та природна њихова снага може да убије и највећу животињу. И све остале рибе избјегавају ове муњоноше. Занимљив је лов на те рибе. Индијанци натјерају коње у мочвару. Рибе се тијем узнемире и попут змија вијугајући се ударају муњином коње, а ови на кострушеном гривом хоће да побјегну. Но Индијанци им не даду побјећи, те тако рибе петроше силну муњину и малаксају, те се привуку обалама, гдје их оствама поубијају. Да богме да у овом лову многи коњ погине, али се за то не брине Индијанац, јер их пространа пустара на тисуће скрива. Такав је живот подивљалих коња. Но за нас је куд и камо кориенији питоми коњ и с тога ћемо овога поближе посматрати.

II.

Питоми коњ са свјема својим племенитим својствима производ је човјечије бриге и његе. Коња имаде врло много пасмина, а све су се развиле упливом климе, мијешања, његе и поступања. Они су распрострањени по читавом свијету. Од Гангеса до Ла Плата ријеке, од афричке морске обале до висоравни Антисане, која је виша од чуњобријега на Tenerifi; на екватору као и у поларнијем крајевима — свуда се находи коња. Клима свакако најмање упливише на развијање пасмина. Највише ако се према клими промијени длака, али код добре његе једва да се и то опажа. Најбоље коњи успијевају у земљама, које су високо над морем положене, а имаду сухо поднебље, сочну храну и чист ваздух. Овамо се убраја: Арабија, Персија, Татарска, Мала Азија и некоји крајеви у Африци.

Људска њета већ куд и камо више има да упливише на промјену коња. Тако се лијени, високи и елегантни андалуски коњи, када су у Америци подивљали — промијенише у мање коње, са густом, дугом длаком чудне боје. Но док се ови коњи ухвате и само неколико мјесеци у човјечијој њези живе, повраћају им се брзо пријашња племенита својства. Највећи уплив на стварање коњских пасмина свакако имаде мијешање. Ушљед

ратова и сељења народа прелазили су и коњи из једне земље у другу. Ту се са домаћом расом измијешаше и тако с временом постаде трећа пасмина коња.

Ратна историја пружа нам довољно градива да завиримо мало у оне околности, које су знатно упливисале на развитак коња. Међу семитским народима налазимо већ код старијех Мисираца, да су коњима особиту пажњу и његу посвећивали. Но чудновато је, што у њиховој вјери не имадијаше коњ никакве улоге, као што видимо да су то имале мање важне животиње: мачка и пас. Биће то отуда, као што лијепо каже Х. Пеше, јер је коњ животиња за рад; а радити, терете носити и кола вући нешто је прозаично, људско; а нерад, тихо безбрижно мировање то је нешто божанско. — За доба Мојсијева нијесу Мисирци још имали коњице у војсци, премда су се у јахању прије вјежбали него у вожењу. На старим њиховим споменцима виде се на коњима само њихови непријатељи: Арапи и Инди, дочим се њихова војска састојаше већином из пјешака и ратнијех кола. Кажу неки, да су стари мисирски коњи произашли од данашње туркменске пасмине, коју у Сирији држе као арапску. Данас у Мисиру, као и у осталој Африци гаје изврене коње пасмине арапске. Мисирски су изашли већи, мање су брзи и истрајни, нешто савинуте fine главе, танка дугачка врата и финих ногу; али су врло поучљиви и окретни.

Нубијски коњи су посве равни арапским, те су уз то чвршћи и већи. Њихова правилност тјелесног облика, њихова окретност и истрајност, поучљивост и оданост чини, да спадају у најизвренију пасмину коња на свијету. Берберски коњи разликују се од овијех више округлим и краћим вратом, финијом главом, танком гривом и лијепим ногама. Јевреји куповаху коње од Мисираца у великој множини за владе Соломонове. И кажу, да је он дао саградити четрдесет тисућа коњских стаја, да унаприједи трговину са коњима. По Хомеру знаде се, да су Тројанци и Грци коње добивали из Мисира, те су их већ у тројанском боју употребљавали. Утркивање на колима бијаше народна игра у Грцима. У 66. олимпијади добио је награду на утрци Клеостенес. Најбољи грчки коњи добиваху се из Тесалије. И сам гласовити коњ Александра великога: Букефалос, бијаше одовуда. Кад га је Филонико из Тесалије довео и понудио Александрову оцу за 13 талената, не могаше га ни један јахач укротити ни узјашити. Већ је био Филип рекао да га не ће ни купити, када млади Александро рече, да га жели он

покушати. У један мах узео узде и бацао се на коња, те га вијаше по вољи тамо амо. Филип заплакао од радости, загрлио сина и рече: „Сине мој! тражи себи друго царство, Македонија је за тебе премалена.“ Овај коњ је послје носио Александра по многим освојеним земљама, док није најзад иза битке са краљем Пором погинуо. Александар је дуго за њим жалио, као за вјерним пријатељем, те му је на успомену на Хидаспу дао саградити град Букефалију. Перзијски ратови много су томе допринијели, да су се грчке пасмине коња са перзијским побољшале. — Римљани добиваху коње у почетку из грчких колонија. Но гајење коња у њих самих почело је тек иза пада Картаге, јер су их почели оплемењивати са нумидским коњима. Особито су вољели бијеле коње. Бијели коњ је вукао триумфаторска кола императорова. Добри коњи за циркусе плаћаху се веома скупо.

Видимо дакле из досад наведенога, да су се коњи по јужној Јевропи распространили из Африке, премда и то стоји, да су азијски коњи најстарији. У Мисиру су се најприје одгајали, јер је Мисир најстарија културна земља. Јужно- и источно-азијски коњи и данас су слабе вриједности, а тако исто и индијски, суматранске, јапанске и кинеске пасмине. Двије су само пасмине у Азији, које се могу у племените убројити: монголско-цитска (татарска) и арапско перзијска пасмина. Татарска је раса омалена, мале лагане главе, дуга врата, јаких ногу и дугих уских копита. Та је пасмина снажна, брза и истрајна у трчању, храбра и поучљива. Угарски коњи потјечу од ове пасмине, јер их је за Атиле и Цингис-кана велика множина у Јевропу доведена. Угарска је с тога и данас најзнаменитија земља у Јевропи у погледу коњарства.

Перзијски коњ је прилично велики, лабућега врата, уских прса, сведених и јаких леђа. Најплеменитији су у покрајини Ираку и Фарсу. Стари Перзијанци употребљаваху их врло рано за рат. Перзијска коњица бијаше некада прва на истоку, а особито се одликоваху коњи из пољане Нисе. У старо доба бијашу ти коњи оно, што су нам данас арапски коњи. Само они смједоше вући кола силнијех перзијских владара. Тако се силни Кееркес возио на 10 бијелаца из нисејске долине. У боју код Платеје јашио је Масистидо, заповједник перзијске коњице, нисејскога коња украшена златном уздом. Ти коњи нијесу ни данас изгинули. Они су и данас исто тако славни, као и некад, на још увијек при свечаним приликама јашу перзијски шах бијелога нисејца.

Култура старог свијета пријеђе у средњем вијеку на Арапе. Они бијашу велики љубитељи науке и природе. Није с тога ни чудо, да су они иза Мухамеда постали први гајитељи коња. Томе су много допринијеле природне околности, љубав арапскога народа према коњу, па душевни и политички полет тога народа. За Мухамеда добиваху Арапи своје коње из Кападоције и из остале Азије. Брижљива њега, избор најљепших коња и расплођење са истом пасмином допринијело је, да су арапски коњи већ у 13. вијеку били на великом гласу. Арапи освојише како знамо и Шпанију, те тако пренесоше ту пасмину и његу и на јевропско гло. Тако постадоше андалуски коњи, потекавши из чисте арапске крви, а узгојени на шпанском земљишту — у средњем вијеку и много стољећа касније узори од коња. Из Шпаније се раширише у Француску за Карла Мартела, а одавде у друге земље Јевропе.

У Арапској разликују три врсте коња: атерби, кадиши и колахни. Ови задњи су коњи најчистије крви. Прича каже, да они потјечу од пет најмилијих пророкових кобила. „Мухамед се три дана борио у битци. Ниједан његов борилац није у то вријеме на земљу стао, а ниједан коњ капи воде добио. Трећи дан истом дођоше до једне ријеке и пророк заповједи, да се сјашу и коњи пусте. Дахћући и од силне жеђи измучени коњи навалише у ријеку. Тад на једном зајеча трубља Мухамедова зовући на ново у бој. Од десет тисућа коња врати се њих само пет, а да ни језика не поквасише водом. Пророк их благослови и забиљежи угљеном њихове веће. За тијем узјашу он са својим највјернијим пријатељима Алијом, Омаром, Абу Бекром и Хасаном те коње, од којих лозу вуку све те племените животиње у Арапској.“

Арапски коњи су свој лијепи глас све до данашњега дана сачували. Арапи највише теже за тијем да им се сачува чиста крв пасмине. Она беспримјерна њега и брига око коња прешла је с кољена на кољено и на данашње Бедуине. Коњ се шета и ужива слободу у чадору свога господара као и свако друго дружинче. Но та особита њега није по свијема арапским крајевима распрострањена, те тако цијене множину племенитих коња од Еуфрата и сиреке међе до Црвенога и Индијанскога океана на којих 50.000 коња. Арапски коњи имаду малу, мршаву главу са усправним, равним и широким челом; велике ватрене оча, широке ноздрве и прилично дуге усправне уши. Врат им је горе танак, дуг

и мршав, а грива фина и приглађена. Прса су им широка, тијело дуго и танко, уда фина и јака, копита висока и тврда, а кожа обрасла сјајном кратком длаком. Према господару су благи и вјерни, ванредно су живахни, срчани, храбри и врло устрајни. Они живе у слободном ваздуху, само Арапи у градовима и селима затварају их по гдјекад. Ноћу их привезу пред шатором и то никада за главу него за ноге. Хране их јечмом и иејеченом јечменом сламом. Но ако ове хране нестане, тада им дају датула (урма), просене сламе, сувише и сирова меса, масла и сира. У великој нужди једу и самих риба. Траву и коријење траже себи увијек сами. На уза све то арапски су коњи задовољни. Они и у биједи не изгубе своје живахности, ватре у очима и увијек вољно служе свога господара. А без воде могу по три дана да буду у нужди. Упливом овога природнога поступања с њима нијесу они ни толиким болестима подвргени, као остали коњи.

Бедуина много држе до племените крви и чиста поријекла свога коња. Чисту пашмину и врсноћу цијене нада све. Не гледају толико на љепоту, те ће за расплод узети радије и неугледна, али признато добро коња, него ли лијена, за кога нијесу сигурни да има добра својства. Исто тако веома пазе и код избора кобиле за расплод. Само најбрже, најбоље и најбираније а уз то чисте крви узимају за расплод. Величина и лијеп облик само су узгредне ствари. Поријекло добра коња они добро памте. Бедуин обично не зна ко му је дјед или прајед био, али то од свога коња добро знаде. Када добије ждријебе добре пашмине, узме га на своје руке, само да не би на земљу пало. Унесе га под чадор свој, те дозволе пријатеље и знанце, да се увјере и посвједоче, да је доиста од племените, чистокрвне матере. Сувише се напише и по тијем свједоцима потнише прави родни лист, у коме се наведу природни биљези и вријеме, за тијем имена оца и матере најтачније.

Ждријебе је оввијем часом постало право дружиниче бедуинске породице. Оно пребива под чадором свога господара. Из почетка га храни млијеком од деве, које ванредно добро прија младој животињи. Оно спава и игра се с господаревом дјецом. У другој години почињу га учити јашити и то дјеца, стављајући на њега мала седла са великим узенђијама. Седло и узенђије не скидају сада с њега ни ноћу, да се одучи тијем на страни лежати.

Лијено држање главе, врата и репа спада такођер овамо, те се у исто доба почне

вјежбати. Овако одгојен коњ, доиста је лијена животиња. Он је створен из „ватре и вјетра“ каже Арапин. Треба га само видјети свезана пред чадором својега господара, а попут сунцобрана раширеном црном гривом и црвено обојеним репом уза сву множину звекетавог накита. Ено тамо држи једнога Арапин, а он му се умиљава међући своју главу на Арапова леђа. Ено ондје стада, гдје по пашњаку нехајно лутају. Један скаче к другоме, тару себи безбрижно чело о чело или себи лижу замјенице лијепу, сјајно-златну длаку. Невјероватно је управо како се унутрашњи осјећаји код ове животиње очитују извањском физиономијом. Особито из очију и главе у опће може човјек да му чита расположење. Какав неугодан приказ, туђи глас забуни их и радозналим учини. Наскоро се умире, спријатеље и весела игра наставља се даље. Такав је бедуински коњ, а он га цијени врло високо.

Није ријеткост, да се за добра мушкога коња за расплод плати и по 3000 дуката. Ибрахим паша је платио за једнога ајгира из камените Арабије равних 25 хиљада форината. Добра коња тамо је на тај начин тешко купити или добити; јер га већином не ће ни да продаду. Остаје с тога само један начин, како ће други до њега доћи, а тај је крађа, која је по свом начину извањања више отимачина. Али крађа је ваљда и у њих гријех, неваљало дјело? Није. За странца или за човјека из другог племена украсти коња није гријех, шта више то је славно дјело. Дакако да нам то невјероватно звучи, али је ипак тако. Да чујемо, шта нам Ритер приповиједа о таквом једном случају:

Бедуин Џабал имадијаше веома на гласу кобилу. За ту је кобилу дочуо Хасан паша, валија у Дамаску, те ју је хтио купити и нудно велике своте Џабалу за њу. Али то не поможе, па ни пријетња. Најпослије дође к пашау Џабал, Бедуин из другог племена и запита га; „Шта би дао ономе, који би ти кобилу од Џабала довео?“ „Кесу злата“ одговори Хасан. За овај договор дозволио је међу тијем и Џабал, те је с тога био на опрезу више него икада. Сваку би ноћ свезао кобилу жељезним ланцем и учврстио га о задњи ступ свога чадора. На сами ланац би постељу простирао на којој је са женом спавао. Једне тамне ноћи привуче се Џабал међу њих двоје, те гураше сад једно сад друго, док се нијесу у тврдом сну толико размакли, да је ланац испод постеље извући могао. Одвеже кобилу и баца јој се на леђа. Но прије него је одјездио, повиче из свега гласа: „Ја сам

Цафал, украдох ти кобилу, и ево ти на вријеме јављам!“ Тако чинити, обичај је у пустињи. Јер крађа овако изведена сама по себи славно је дјело, а дотичник настоји да оглашујући се стече још већу славу. Цабал, који се одмах разбудило, искочи из чадора и подиже вику. Баца се на кобилу свога брата и у друштву још неких пријатеља оде у погјеру. Ова кобила бијаше истога племена као и његова, али не бијаше јој равна. На четири сахата умакла је пред свјема осталима, па већ и тако близу да је Цафала сустићи могла. У том часу повиче Цабал: „Уштипи ју за десно ухо и удари петом!“ То бијаше тајни знак, како ју у највеће бјежање натјерати може. Цафал то учини и доста умаче својој погјери. Пријатељи Цабалови бијашу врло озловољени и рекоше: „Будало, та ти си сам помогао, да ти се најљепши драгуљ украде!“ А он им на то одговори: „Зар бих ја могао то отпрљети, да се каже, да је друга кобила моју сустигла? Ја ћу се тјешити тијем, што знам, да јој равне нема.“

Донега Арапину је коњ све, његов понос, његова част и слава. Три су посла, којих се он никада не стиди посвршавати: за оца, госта и за коња. Свако зрно јечма дано коњу отуђљује један гријех, стоји писано у корану. Он дијели тугу и жалост, весеље и радост с арапском породицом, сувише има удјела и при самој молитви.

III.

У Јевропи најбоља врста коња јесу енглески коњи. Тамо се коњогојство развило најбоље свршетком средњег вијека и на том се степену уздржало све до дана данашњег. Но већ и прије имадијаху у енглеској много и добрих коња. Већ око год. 50. прије Хр., кад је Цезар навалио на Британију морао се борити са јаком коњицом и увјежбаним ратним коњима. Ови су се коњи с временом услијед мијешања са шпанским, галским и италијанским коњима знатно промијенили. Арапски коњи, поради оплемењивања домаће пасмине дођоше у Енглеску за краља Јакова I. И мијешањем енглеских коња са берберским и арапским развили су се гласовити, танконоги енглески утркачи. Тако је мало по мало енглеска постала прва земља у погледу коњогојства.

Енглески коњи су средње величине, мале главе, малих укочених ушију, дугачка тијела, танких ногу и врло различите боје. Особите су поуздани и брзи, те у том надмашују и саме берберске коње. Уз ону велику негу, коју тамошњи коњи уживају, много овоме развитку допринашају од вијекова

већ уведене утрке на коњима. Утрка је прешла енглесима посве у крв; она је тамо постала народна игра или свечаност. За утрке се тамо све једнако занима: сиромаш и богат, старо и младо. За свакога коња, који ће се утркивати мора његов власник положити неку своту. Те своте знаду бити и врло високе, а сав износ добива онај власник, чији коњ побједи. Те утрке уприличују и руководе стална друштва, која сачињавају најзнаменитији гажитељи коња у земљи. Но и сама влада приређује сваке године по свој енглеској најмање шездесет таковијех утрка. Како ли се власници брину за своје коње пред такову једну утрку! Па и на саму промјену времена пазе, да им не би коњу нахудила. У стаје међу пећи, да им се не прехладе; а храна им се измјери на кантару. Утрка сама одржава се на одмјереном четвороугластом или округлом простору, а даљина изнаша четири енглеске миље. Прописи код утркивања су врло строги. Сваки коњ мора при томе једнак терет носити. Ако је који јахач лаганији од другог тада му се даде терета, да су тако сви једнако тешки. Када су тако јахачи скупа са седлом и узенђијама пред повјеренством једним вагнути, тада се на знак трубе сви поставе у ред пред један коноп у управну црту. На поновни знак трубе коноп падне и утрка започиње. Обично претрче назначену даљину за 8 до 9 минута. Није ријетко, да један коњ два и три пута трчи, па сваки пут побједи. Енглески јахачи код утрке не сједе на коњима, него стоје на узенђијама и немају ни оструга, те коње обадравају на трчање гласним довикивањем. Када коњи приспију до мете, тада јахаче поновно вагну, да се оствједоче, нијесу ли уз пут можда бацили утег, што су га носити морали. Слуге за тијем приме коње, обрисају их ваљано, натару им ноге, особито зглобове сламом и даду им нешто ракије или вина, па их покривене провадају. Па као што су Енглези у овом случају строги тако су и у другоме и што се њега тиче, те с тога и имаду најбоље коње у Јевропи.

За енглеским одмах друго мјесто заузимају угарски коњи. Они су, како је већ споменуто, татарско-перзијскога поријекла. Земља је Угарска плодна и погодна, те су се могла очувати добра својства тијех коња; а мађарски великаши не жале трошка, него домаћу пасмину са чистокрвном арапском све више побољшавају. Њихова врсноћа очитовала се и у задњем јахању из Беча у Берлин. Угарски коњи су средње величине, тешке главе, подужега тијела и чврстих удова. Они

су истрајни, те су особито прикладни за ратну коњицу.

За овима долазе у погледу врсноће њемачки коњи, од којих се опет најбоље одликују мекленбуршки и холштајнски. Управо мекленбуршке сматрају као тип пасмине, из које су се развили данашњи њемачки коњи племените врсте мијешањем с инглескијем. Они су лијепи узраста, средње главе, врата кратка и месната, гриве fine, широких прса, јаким плећа и размјерних удова. Холштајнски су коњи нешто слабији од мекленбуршких и нагињу јако којекаковијем болестима. — Врло су лагани и истрајни коњи донеким Козака уз Црно море. Тешки коњи и с тога прикладни за тешке терете и обављање ратарскијех послова јесу: баварски, виртембершки, солиноградски, штајерски и белгијски коњи. У сјеверним крајевима у Шведској, Норвешкој, Оркнејским острвима и на Изланду живе мали коњи, које у опће зову пони. Шпанија има врло добру пасмину коња, особито се одликују андалуски коњи. Они су обично шарени и у опће врло угодно изгледају. Италија је сиромашна на коњима те их увијек купују из других држава. У Турској има добрих коња. Без сумње потјечу које из Тесалије, које из источних крајева, а има их мјестимце и чисте арапске пасмине. Особито се много држи до јахачких коња и ови се брижљиво његују, а остали су доста занемарени.

А сада пријеђимо на одношаје у *Босни и Херцеговини*. Прије окупације бијаху исти они, као и у Турској. Појединци издржаваху и добављаху себи јахаће коње што боље и племенитије врсте, али се опћенито није нико бринуо за напредовање у коњогојству. Данас је пак то са свијем иначе. Као у сваком правцу тако и у овоме запажа се окрет знатно на боље. Прије свега данас су у земљи цесте такве, да на њима тако племенита животиња, као што је то коњ, погубати не мора. На тијем је уједно и главни узрок назадовању владавине, онај ће то донета потврдити. Осим тога увријезана је у земљи забава, која знатно унапређује коњогојство, а то су утрке. Видили смо већ како оне благотворно дјелују у Инглеској, па тако је без сумње и другдје. Нема куће поље згодне у земљи (без разлике вјере), а да при женидби или удадби не ће приредити утрке. Већ пред неколико седмица, прије тога знаменитога догађаја може се видјети, како коње за утрке приправљају. Утежу им трбухе, очи застиру, дају бољу храну и непрестано водају. А на један пут чују се таламбаси и свирале па шта се види? По-

ворка весела људства ваља се као ријека. Упиташ ли куда де? сваки ти поносом одговара: „На утрку!“ Па и како се не би онај поносио, чији коњ победи, кака је толико људство свједок тога одличја! Осим ових пригоднијех утрка, приређују се сваке године заједничке утрке по узору оних инглеских. Такова једна од најзнаменитијих бијаше прошле године приређена у Купресу, гдје су се натјецали коњи мало не из свеколике Босне и Херцеговине, а мејдан однесе неки бег из равне Посавине. Поврх свега тога ни влада не ускраћује у овом важном питању ни своје бриге ни потпоре. Сваке године приређују се званичне утрке са богатим наградама од стране владе, те становништво у њима живо учествује. Код таквих околности нема сумње, да ће коњогојство за коју годину знатно напријед корачати. Босански коњи су ватрени; средњега узраста. Обично су црни или мрке боје, дуге гриве на врату и на рену, доста малих копита и танких ногу, те се међу њима налази врло добрих утркача. Особито су лијепи они, које држе за јахање. Најбоље им прија сјеверозападни горовити крај и југоисточни према Новом Пазару. На гласу су коњи од Купреса, Ливна, Јајца, Кључа итд. Из Ливна их сваке године мноштво оде у Италију, те рекао бих, да је овдје најзнаменитија трговина с коњима.

IV.

До сада говорисмо о коњу у опће имајући на уму пасмине коња и њихову распрострањеност, а сада ћемо поближе да посмотримо његов тјелесни састав и неке важне особине.

Почнимо са главом. У опће се узима, да је у коња најлепша глава управна са плоснатим челом, мршавијем носом, средње величине, великим ватреним очима и уским, кратким и управо стојећим ушима. Очима фале доње трепавице скоро са свијем. На горњијем већама има их много и дугачких, те се према очном куту све то више скраћавају. Врат је у ове племените животиње врло различит и мијења се по дужини, јачини и пуноћи. Према томе се различито и назива. Најлепши је лабући врат, који је средње дужине, мршав, а полако у лук савија почевши од повора или гребена. Прави украс коња свакако му је лијепи грива на врату. Предњи дио пада као кита или круна преко чела између ушију. Код племенитих пасмина грива је fine, тешка и валовито се доље спушта; дочим је у простих опора, замршена и у бичеве подијељена. Не ваља да је ни превише дугачка нити одвише кратка.

Повор је највиши дно тијела и почиње, гдје врат свршава, те се полагаано спушта у храт спајајући оба плећа. Повор је такођер различит и по њему се распознаје чему је коњ најприкладнији. Тако и коња са високијем повором добро пристаје седло, те спадају у опће у лијене и добре коње. Они са оштрљатим повором немају са стране меса, те им се испод натегнуте коже кости распознавају. Седло и орма може лако оваковим коњима кожу остругати и озлиједити. Низак повор не дава седлу стална мјеста, те се оно спушта одвише на врат, а може низбрдице јашећи и пасти преко главе, те с тога такви коњи нијесу за јахаче, али су добри за кола.

Крета су у коња у опће широка и равна. Но ипак разликују коње с управним, овалним, лијено заокруженим са малом удубином у средини, шилјастим и раздвојеним кретима. Прса су му широка и сведена. Но и ту има разлике. Најважније јесу: обична прса, лавска прса, шуцља и таква, којима је грудна кост знатно искочила. Трбух је заокружен; не смије се објесити, јер то одаје врло просту пасмину. Реп мора бити добро китњаст. Слабо длакови репови долазе од неке врете лишаја, а то је врло знаменита махана коњска. Ноге су јаке и високе; код неких пасмина су краће и дебеле, а код других fine и танке. Од њих зависи већином прикладност коња за ову или ону службу, те код куповања ваља добро пазити уз остале знакове највише на ноге. На ногама опет врло су важна копита, којих има врло различитих. Као најбољу величину коња узимају ову: Висина повору једнака дужини тијела, висина на кретима нешто мања, дужина главе четири десетине дужине тијела, а врат дуг као половина тијела.

Боја је коњске длаке једна или измијешана. Сасма бијели коњи зову се бјелци, ђогати; посве црни вранци; срнеће длаке алати, и т. д. има сијасет имена у народу, који се односе на боју коња. Ријетки су шарени коњи, па су с тога вазда удивљење побуђивали. Кома нијесу познате толике пјесме о шарцу Краљевића Марка! По боји и знаковима на тјелу закључују неки и на доброту коња. Тако веле, да мрки коњи одају чисту пасмину; бијелци да су више за параду, јер да су слаби, дочим срнеће длаке, да су истрајни коњи. — Од унутрашњега устроја коњског знаменит је једњак. Он је узак и на свом крају имаде поклончић, те коњ не може своје хране никад повратити, што је по његово лијечење врло неприлично.

Од нарави коњ је животиња, која се

биљем храни. Има случајева, да му и меса дају, по то су свакако изузеци. Храна му је свакојако жито, а особито зоб и јечам, за тијем пшеница, раж, хељда, кукуруз, па и сам грашак. Овој зрнатој храни примјешавају увијек на ситно изрезане сламе, а к томе треба му редовно сваки дан још и сијена давати. Храна треба да му се дава у јутро, у подне и на вечер. Множина и ваљаност хране у осталом треба да се равна према раду и напору коња, ако не ћемо да нам од једном не малакше и не ослаби. Иза свакога храничења треба му дати пити воде. Вода мора бити чиста и здрава. Гдјекада добро је у води метнути нешто мекнића или брашна, да ју слађе пије. У опће хоће се коњи велике неге и пажње, ако желимо да га је увијек здрава и корисна имамо. Добро уређена стаја, чистоћа и снажење уз добру и уредну храну јесу главни услови неге. Ова нега пружа коњу најбитније услове за живот и његов опстанак. Уз то се још придружује: ваздух, који исто тако и коњи треба и човјеку, за тијем топлота, кретање и т. д.

Од његовијех чула укус је најмање развијен; па ипак воли он жестока пића, као и слон, дочим се код других животиња те не опажа. Он опицава уснама. Њух му није тако фин као у пса; али ипак нањуши американски коњ далеко воду, те тако спасава себе и јахача. Он осјећа и тињајућу ватру далеко у сусједству. Таково осјећање ванредно му је непријатно. Он диже нос високо, пропиње се, постаје све дивљи, а из очију му неизмјеран страх одсијева уз потпуну душевну узбуђеност. Страшан је изглед таква коња. Слух је у коња особито развијен. У јужно-америчким степима спава Ганхо посве безбрижно код својијех коња. Његов коњ већ из далека чује ма и најтише пузање јагуара. Добра коња не треба шибати, њему је доста и само пуцкетање канџије. Грмљавина коњу није угодна. У боју разликује тутањ топова од гласа бубња и свирале. Весело копка предњом ногом на чисти глас трубе, која га позива на утрку или у бој. Тако разликује он добро гласове, који изазивају његову срчаност или га у страх нагоне; но музикалнога дара нема. Ухо му наликује — каже Арапин — виткој, дрхтавој трци. Као год што пас и мачка изражавају своје унутрашње осјећаје машући репом, слон својом сурлом, тако и коњ својим ухом. Ухо је прави отисак његове душе. Он их добро исправи, када му је што сумњиво; у највећој трци положи их водоравно, у безбрижном часу безбрижно му и висе. — Око му је пуно ватре, свјетлости и

живота. Њиме онажа ванредно силно. У највећој тмнини кочијаш се ослања на њега и он увијек погађа прави пут. Он може и по ноћи у млијеку бијелу длаку распознавати — вели еликовито заносно Арапин. С тога му се и ставља кожа пред очи, да не буде одвише расијан, него да му је оштри поглед само у једном правцу управљен. Узевши тако у обзир његове чулне способности и дар онажања уз његову моћ представљања, памћења и сјећања, тада можемо себи створити слику његове душевне индивидуалности. Коњ има добро памћење и добро разликује храну, стан, простор, вријеме, облик, свјетлост, боју, господара и укућане, пријатеље и непријатеље, људе и ствари. Особито јако му је развијена представа о мјесту, стаји, паши и путу. Он осјећа угодно и неугодно према околностима; он осјећа љубав и вјерност, али исто тако мржњу и злобу. Све ове душевне способности могу се врло развити, али могу се и занемарити. То зависи од човјека, од његове неге и од његовог поступања с овом животињом.

Кобила носи млада коња или ждријебе једанаест мјесеци. Може неколико седмица мање или више. Већ иза четврт сата ждријебе се подигне на ноге и тражи виме. Кобила љуби га нада све и доји 4—5 мјесеци, па га тада одбије. Особито је важно посматрати развитак зуби у коња, јер по томе можемо, најсигурније дознати његову старост. Одмах код порода има ждријебе у свакој чељусти по три кутњака, који се од потоњих само тијем разликују што су нешто ужи. Пред првим се налази један мали слаби покрајни зуб. Крајем прве године избије четврти кутњак, а у другој години пети. Четврти кутњак је уједно онај, који ће трајно остати. Први сјекутићи или предњаци избију иза 4 до 6 мјесеци по породи, а за 6 до 9 мјесеци избију и други и то крајњи. Послије двије године почињу се зуби мијењати. Најприје испану у раздобољу од двије и по до три године средњи сјекутићи; између три и по и четири године други, а између четори и по и пет испану напоследје извански сјекутићи. Крајњи кутњаци избију у раздобољу од друге до пете године. Од кутњака испане први и други између друге и треће, трећи између треће и четврте године. Иза пете, а више пута већ иза четврте године избије последијњи трајни кутњак, те се од сада распознава старост коња по сјекутићима и то по њихову облику. Сваки сјекутић има чинасти облик; горе је широк, а доле зашиљен. Тијем, што се зуб поради мрљења хране сваке године понешто троши на својој површи, настају ту

разни облици: јајолик (овалан), округао, троугласт и обратно јајолик; а по овом вјешт познавалац коња лако може старост распознавати. Има ту и пријеваре. Неки а особито Цигани помоћу длијета и турпије знаду и умјетним начином дати облик зуба као да би био млађи, с тога на то треба добро пазити.

У трећој години коњ је већ израстао, те се мора по мало и на рад приучавати. Највећма се у том гријешу, што се у ово доба с њиме пренагли. Ако га и треба раду приучавати, ипак он по својим силама није способан за велике и тешке послове. Он није још очвренуо, није дошао до потпуне снаге тјелесне, те ако га претјерамо, тада ће окржљавити и никада не ћемо имати онолике користи, као што би ју имали, када би с њим баш у ово доба умјерено и поступнице поступали. У ово доба треба га почети и поткивати. Сва његова добра својства зависе сада о поступању с њиме и о згодном употребљењу његових природних сила.

Ми га одеада видимо непрестано уз човјека. Он му је друг, пријатељ и помагач у сваком раду. Видимо га гдје вуче тешки плуг и прибавља тако свагдашњи хљеб своје господару. Безбрижно га вози и носи преко поља, гора и долина, камо то већ послови захтијевају. Поноси се њиме, кад га упрегне у сјајне кочије, а у рату је једино уздање свога господара. Па све ове своје дужности свршава он драговољно, стрпљиво и весело, ако се с њиме лијепо и умиљато поступа и ако му се колико могуће храна уредно даје.

Но осим све користи, коју нам коњ својом снагом, својим разбором у рату и у миру пружа, имаду људи од њега користи и последије смрти његове. Коњско месо у новије доба једина је и најјефтинија месната храна сиротињи и великим градовима. Особито много праве од њега кобасице. Ово је нешто слађег укуса од осталијех врста меса, које једемо. Кожа коњска долази много у трговини учињена или насолена. Учињена одликује се особито својом мехкоћом. Најбољи и најчврћи комад коже је онај, што иде од бедре задњих ногу преко крета. Употребљава се за обућу, а још више за покриваче кола, коњску орму и за ременове код различитијех машина. У нашој монархији долази у трговину највише из Угарске; а иначе изважа се највише из Русије и јужне Америке. — Грива са врата и рена долази у трговину као коњска длака. Она се прије сортира по својој дужини и боји. Просту врсту замотавају у свежњиће, те се на килограме продаје. Дужу искушавају те ју

у перчин сплету. У топлој води постане еластична и коврчава. Оваква је длака два пута скупља од нескухане, јер кухањем изгуби скоро половицу своје тежине. Највише се цијени и најскупље плаћа бијела и сасма црна длака; с тога ју знаду више пута и обојадисати. Од коњске длаке праве фина сита, ужета, четке или фрче, тканине, рибарске справе, кистове итд. Дугу бијелу длаку највише употребљавају за гудала. Рђавије сорте длаке служе за испуњивање душека, столаца, канапета и матраца. Ово је знаменит приједмет трговине, а највише долази из Русије. Мање, али бољег квалитета долази длака из источне Пруске, Холандије, Инглеске, Угарске и Пољске. Кратка длака са коже мијеша се са крављом и већином се њом испуњавају душеци. Коњске кости највише дају сатрвене добро ђубре. Лијене, дугачке и цијевасте кости од ногу извађају већином резбари. Оне су гушће и тврђе од говеђих, а даду се врло добро обијелити, те онда бијелу сјајну боју

и задрже. — Из коњскога врата добива се посебна врста масти. Она се тешко тали, истом код 60° С; лијено је бијела и праве од ње fine сапуне и миришаву маст (помаду). Од кошита коњских израђују пуцета, а особито пиљке за камише (чибуке). Од кобиљега млијека праве Арапи неку врсту опојног пића, које се зове: кумис, а данас се почело у љекарству употребљавати.

Коњ може и обољети, а тијех болести има различитих. Но ако се са коњем лијено поступа; ако му се дава потребити ред и чистоћа, уредна храна и вода — тада ће болести све то мање бити, тијем више, што је коњ од природе јака и снажна животиња. Ако си ипак какова болест појави, треба то одмах пријавити живинару, који ће одредити што затреба и тако даље зле посљедице предустерити, а ми од ове племените животиње имати увијек највећу корист.

Никола Мараковић.

Цвећарство.

Ружа дивјака.

(Псећа ружа. — *Rosa canina*.)

(Наставак.)

Кад се жбун извали и извади из земље одма га расправити треба т. ј. изабрати најлепшу шибљику коју ћемо да оставимо, а остале оштрим маказама или оштром тестерицом до основе одрезати. Ако би се могло из једног жбуна више шибљика са потпуно добрим и лепим жилама добити, онда се то чини врло пажљиво и не цена се силимце, него се таре по згодним местима оштром тестерицом. Како се извади ружа из земље и ако је нужда да се овако расправи, па се и то учини, и да се одма мора поново у приправљени јендечић затрпати и то жиле, да нису напољу, да их сунце не пеће и ветар не суши, јер им то обоје јако шкоди. Ако би се тим путем споро обављао посао, онда место да се одма закопавају, могу се и мокрим ћебетом по жилама покрити а шибље да је по земљи положено, да се и оно не суши. Што је данас повађено то сутра ваља да је посађено. Не могуће ли је то учинити, оно до тог доба треба да је у земљи добро претрпано, а ако путује ваља да је у снопове

повезано, жиле мокрим ћебетом обвијене а по њему сламом и још сувим ћебадима претрпано, да се не суши и жиле не вену. А како приспеју до одређеног места, одмах их ваља, као што рекосмо на одређена места, било на стална, или у расадник засадити.

Ако се на све ово буде мотрило, успеха повољна од нашег рада можемо очекивати. Особита се пажња мора обраћати на старост дивјака, које већ једном нарочито нагласимо. Једногодишње и двогодишње су за овај посао врло добре; но напротив старије ни мало не ће одговорити цели, за коју их садимо и расађујемо. А поглавито не ће с тога моћи одговорити цели, јер су оне са жилама својима — и то оним власастим, најглавнијим за хватање и опстанак ружин, — спустиле се доста дубоко у земљу, и при вађењу тешко ћемо их моћи више неповређене ископати, него већином покидане и позлеђене, што при пресађивању може да буде а и јесте најглавнији узрок што се већина ових сађеница не ће и не може да ухвати.

Па шта више и оних се морамо клонити, које су поваћене из средине и дубљице шумске, јер су руже на том месту које су израсле врло нежне, што се да лако приметити и на оној нежнијој и блеђој зеленој боји што се по лишћу и кори стабљичица да приметити. Немамо ли других, те смо принуђени ове узети и њих у расадник или на стално место засадити, то их морамо, а биле оплеменење или не одма по садњи загрнути, и то дужом целе стабљике положити и тако их земљом загрнути — да су јеј сви делови под земљом. Тако се радити мора кроз више година, док се једном она не привикне на оштрију ваздушну струју и јачу климу.

Према свему до сад реченоме види се које је време згодније за пресађивање, јесен или пролеће; односно да је и једно и друго годишње доба подесно за пресађивање само кад се сазнају услови и какво време и каква сађеница мора бити, када и коју хоћемо да пресађујемо.

Кад су дивјаке пресађене биле на стално место или у расаднику, одмах им се удеси висина, коју желимо задржати стаблу им, те им се стабљика у тој мери скрати односно ореже. Висина свију ружа оплеменених на једном месту ваља да је једна, па према том ваља да су и у стаблу у овом добу једнако

скраћене. Но за жалосне руже, ако желимо и овакових да произведемо, на сваки начин морамо стабло много веће односно више оставити. У опште што се тиче висине високих ружа узимају се у три руке. Прво *обичне високе или средње висине* треба да су у стаблу високе од 1 до 1½ м. *Ниске* од ½ до 1 м. висине у стаблу. *И високе јако* за жалосне руже ваља да је стабло високо 2 и преко 2 м.

Дивјака засађена, која се прими, потеряће дуж целе стабљике из свих очију. При почетку терања, не смео овом растењу сметати, него пошто смо стабљику привезали уз тачку, оставићемо их нека они летораста који су почели терати истерају за 1 или 2 см. и тада, пошто изаберемо на врху стабљике највише 3—4 таква мала летораста, оне све остале доле оштрим ножем до основи им орежемо. Она 3—4 ока пуштају се да развију своје леторасте у потпуној мери; а моћи ће лепо и снажно израсти с тога, што ће се сва храна, која би се иначе употребила на све леторасте дуж целе стабљике, сада употребити само на ово неколико летораста, који су нам врло нужни за касније каламљење које ћемо на њима, тим леторастима да обавимо.

(Свршиће се.)

Л и с т а к.

КО ЋЕ КАО БОГ!

Слика из народнога живота.

Написао: Миливој Чудомировић.

(Свршетак.)

— Јесте, људи моји! то су све мали узроци, ал' велике последице за собом повлаче. Ето Ацка, ето нам жива примера. Уверен сам, да га родитељи нису раду привикавали, те би га тиме сачували од беспослице, јер је ова почетак свакоме злу. А што би се и мучило дете, кад слугу имам!... мисле они. С тога и видимо баш, да је више неваљале деце од имућнијих, него ли од сиромашнијих родитеља. Па не пазимо ни на каква места

пуштамо своју децу у недељне и благе дне. Често пута не знамо ни где су, јер их нисмо научили, да нас за дозволу питају, да ли смеју тамо и тамо отићи. — А како стојимо са црквом и школом!... Јадно жалосно... У место да и сами редовно посећујемо храм божији, да из уста свештеникових слушамо божанствене речи Христа Спаситеља, те тиме као прави Христијани дајемо леп пример деци, да и они тако чине, ми се завлачимо по

гостионама или се на окупу где картамо, те то време у лудо, грешно тратимо... А још мање, да шаљемо децу својевољно редовно у школу, која је извор свој будућој срећи свакога човека. Многи уздишу и жале што не знају писати, па ипак гледе ма на који начин своје дете да испишу. А не помишљају, да ће их њихова рођена деца крети за то, као што сада они куну своје родитеље. Но хвала буди властима, каје се постараше, да сада свако дете мора похађати школу. Па се ипак често догађа, а особито размажена, неваљала деца, често изостају без невоље, а без питања учитељева. За то родитељи слабо маре, те кад дође до глобе онда су му сви криви, а највећма учитељ, разуме се, јер веле: мрзи ме, за то ме и јавио... а не помишљам да је он самога себе оглобио. Једва дочека отац време, кад ће му се дете исписати, само да не троши новац на толике књиге! А баш а баш тада би требало, да му их што више набави, из којих ће се научити многоме знању, па да то своје знање примене раду, јер само је оно успешан рад, који је спојен са знањем. Такав ће нам рад више донети не само користи, него и весеља, задовољства, среће... Тад би било много мање неваљалих дерлади, момчадије па и људи, јер погледајмо затворе, па кога ћемо у њима видети, већином само оне људе, који школу никад похађали нису. Не каже се бадава: Што више школовани, мање апшени...

— Истина је господине, истина, — потврди Ацко.

— Ово сам имао да надовежем на говор г. пароха, да не би морало, не дао Бог, још чије дете доживети оно, што је Ацко доживео, јер, и опет велим а и он сам признаје, да се из малена на њега мало боље пазило, не би до тога дошао. Не кажем, да сви ви мало пазите на своју децу, али знам, да има у нашем селу и таквих, који се више брину да однегују добро живинче, какву лену воћку, да му земља добро роди или шта друго, да му је напредно, а за своје дете заборављају. Верујте, да ће наша деца тек онда потпуно добра бити, када будемо у свему на њих пазили. Тад их се нећемо морати стидети,

не ће нам црвети образ пред светом... Тад ће бити што мање родитељских суза са неваљалства дечија, а што више радости задовољства са доброте њихове. Шаљите их дакле редовно у цркву и школу, где ће чути и научити се свему потребноме и корисноме за живот. Учите их свему добром и корисном, јер ће те само тиме одужити моћи свети дуг родитељски... У то име, живела наша дечица, узданица и понос наш, нами на дику радост и весеље, а себи на срећу...

— Живела деца, живела!! — захори се из свију грла.

А газда Јова прихвати:

— И они с њима, који се највише муче и труде, да их на прави пут изведу, а то су наш г. попа и наш г. учитељ...

— Живели, живели! — прихвате сви.

А што да вам даље причам, како је текло весеље, кад и сами знате, како Србин прославља крено име свето.

Прослављајмо га увек, па ће нам и помоћи, јер нису бадава рекли наши стари: Ко крено име слави, ономе и помаже.

IX.

Од то доба почео се и Ацко мешати све више са светом.

Не проносе се више зли гласови о њему као некад... Само ипак остаде успомена на његова некадања зла дела, која потсећаше родитеље, да се што брижљивије брину за децу своју, да не допадне зла, као некада Ацко.

Свемогући Бог, који се брине и за свакога црвка, којег је створио на земљи, одвратио је ето видимо и Ацка од зла... Он је излио своју милост над њиме, те је тако пошао Ацко сада правим путем. Он не само да се поправио, већ се одао марљиво раду, те је за неку годину толико приштедио, да је могао и по које јутро земље, да купи, да тако надокнади оно, што је без нужде продавао био, кад се одао леновању.

Сад види, да је „у раду спас“, и да човек онда може бити задовољан сретан, када се ода марљиво раду своме, — али и то је увидео; да је само онај рад користан, спасоносан, који је спојен са знањем, као што рече

учитељ, јер без знања не може бити велика напретка ни у каквој раду. За то кад су му деца до школе дорасла била, није их задржавао, већ их свесрдно слао, јер је знао, да ће им само школа поставити камен темељац, на којем ће се подићи будућа срећа њихова.

Упамтио је добро, како је он због овога не знања и не размишљања прошао, па није био рад, да му и деца тим трагом пођу...

Бог га је опаметио...

Ко ће као Бог!?!...

Х.

Знам, да сте ради знати, шта је било са Гајом и Вићом.

Е на ево чујте!

Гаја није ни дошао из затвора. Тамо је своје кости оставио... Разболео се био, те је умро... Тако је ваљда сам Бог хтео, те да се Ацко што пре на боље окрене, јер да је и Гаја дошао, ко зна, да ли би Ацко био данас овај, који је!...

Вића је одужио своје, те га пустише из затвора... „Што дикла навикла“... вели наша, па тако и он. Огрезао у грешној страсти — крађи, те је се ни сад окануо није, но једнога дана је заглавио — убише га.

* * *

Родитељи! Испричах вам обични овај догађај из живота, да видите, ко је често пута крив, што му дете странпутицом пође.... Уклањајте све па и најмање узроке, које би временом на зло навеле... Уздржите ту вашу неограничену љубав спрема порога свога, те их мало строжије држите за ране младости њихове... Упућујте их на добро не само саветом, речима, него још више добрим примером својим. Кад шта не знате, шта би требали да учините, а ви питајте, јер „ко пита не залази“... Ту су вам свештеници, ту учитељи и други угледни људи у селу, који ће вам радо савета дати... А највише учите само децу корисној раду, купујте им што више књига, јер ће се из њих много чему добром, корисном и племенитом научити, што им је за живот од велике потребе. То захтева данашње доба, ако желимо, да своје потомство одржимо у задовољству и срећи за живота на земљи овој, јер не каже се бадава:

„Ко науке нема
Томе срећа дрема“.

и

„У раду је спас“.

Бечмен, 1893.

Народна медицина.

(Наставак.)

Raphanus sativus. — *Ротква*, може се пре и после ручка или вечере јести; врло је при том лековита.

Рен. — *Cochlearia armorica* (*nastureium*), врло је здраво јело, него га опет не треба све једнако јести. Са сирћетом помешан вади ватру из главе. (Л. 142.)

Рена. — *Brassica rapa*, воду у којој је она кувана, жутим шећером ослађену, пију неки од кашља. (Л. 143.)

Ренув. — *Tussilago petasites*, има врло велико лишће, расте покрај потока и јендека; тера зној и мокраћу. Лишћем лече многи старе чиреве. (Л. 152.)

Ровчику. — *Cerantonia siliqua*, и од њих неко вино праве, које и крени и за прса је добро, само ако се с мером употребљава. (Л. 115.)

Rosa centifolia. — *Ружа*, шипак и слади и киси; Срби га место теја пију од кашља. (Л. 134.)

Rosmarinus officinalis. — *Рузмарин*, јаки његов мирис проиходи од олаја, који се у апотеци, под именом *oleum anthos* продаје; он крени нерве. (Л. 98.)

Росоуас. — *Chelidonium majus*, осушен и у прах сатрвен лечи старе отворене ране и чиреве. Соком се жуљеви мажу: (Л. 136.)

Ротква. — *Raphanus sativus*, може се пре и после ручка или вечере јести; врло је при том лековита.

Ротлауф. — *Дафина* (*elaeagnus angustifolia*), њено лишће међу неки на ротлауф; а неки опет ово исто фришко жваћу, кад ране по усти имају (Л. 106.)

Ротлауф. — *Раж* (*secale cereale*), од зелене ражи кувају неки у пролеће теј, о коме мисле, да крв чисти, и да човека отвори. Брашно од ражи и мекиња мећемо на ротлауф, да оток спласне. (Л. 102.)

Rubia tinctorum. — *Броф*, ово је о њему знатно,

да животињама, које га једу, кости поцрвене. Отуд су паметни људи закључили, да је тај корен добар од костобоље, особито кад деца од те страдају. (Л. 104.)

Ружа. — *Rosa centifolia*, шипак и слади и киси; Срби га место теја пију од кашља. (Л. 134.)

Рузмарин. — *Rosmarinus officinalis*, јаки његов мирис проиходи од олаја, који се у апотеци, под именом oleum anthos продаје, он крепи нерве. (Л. 98.)

Румен лица. — *Дивља проја* (*lithospermum argense*), њеним се кореном просте девојке по образу, тару, да буду румене. (Л. 106.)

Rutex acetosa. — *Кисељак*, добар је од пољачине. (Л. 124.)

Rutex. — *Штаваљ* многи га држе, да је лековит. (Л. 124.)

Salcia officinalis. — *Жалфија*, њено је лишће добро за испирање грла, и за чишћење зуба. Неки од огушеног лишћа теј кувају. (Л. 98.)

Sambucus chulus. — *Арга*, од вреле апте кувају неки пекмез, који је за оне добар, који тешко мокре, тешко иду напоље, или се тешко зноје. Цвет и лишће у млеку кувано добро је од костобоље. (Л. 119.)

Sambucus nigra. — *Зова*, цвет јој је добар за теј, који зној тера; а од зрна се кува неки лековити пекмез (Л. 119.)

Салата. — *Lactuca sativa*, није за слаб стомак здрава; ако се не помеша са другом зелењу; иначе расхлађује крв, гаси жеђ, умножава у дојкама млеко, даје апетит, и сан; за то су стари после вечере салату јели. Од њеног семена цеде неки олај, који нашем вејтину ни мало не уступа. (Л. 149.)

Сан даје. — *Салата* (види претходни одељак под „салата!“)

Санљивост растерује. — *Чубар* (*satureja hortensis*), греје и крепи стомак, растерује санљивост и несвест. Неки с њим буве терају. (Л. 139.)

Satureja hortensis. — *Чубар* (види претходни одељак под „санљивост растерује!“)

Сваривање јела. — *Паурика* (*capsicum annuum*), она уједа, ал је здрава, јер чини то, да се јела у стомаку лакше скувају. (Л. 112.)

Scabiosa succisa. — *Закусак*, неки с њим кад врат боле, грло испирају. (Л. 104.)

Secale cereale. — *Раж*, од зелене ражи кувају неки у пролеће теј, о коме мисле, да крв чисти, и да човека отвара. Брашно од ражи и мекиња мећемо на ротлауф, да оток силасне. (Л. 102.)

Sedum telephium. — *Бабовњак*, има дебео лист, који неки на ране мећу.

Селен. — *Ligusticum levisticum*, корен му је пун олаја и негде се као средство добро за прса употребљавао; а данас се у другим случајевима употребљава. (Л. 116.)

Sempervivum tectorum. — *Чуваркућа*, њено се лишће меће на жуљеве да одмекну, на се онда лакше могу исећи. (Л. 130.)

Сена. — *Cassia senna*, расте у Египту сама; а на другом се месту због лековитог лишћа сеје. Најбоље је лишће оштрљасто; затубасто није тако добро.

Сиња. — *Дебела тиква* (*bryonia alba*), има врло велики и јаки корен, који је добар од костобоље, сиње и од водене болести.

Сисе код набрекну. — *Јововина* (*hetula alnus*), лишће исецкано и на тањиру дотле грејано, докле се не почне знојити, врло је лековито за оне жене, које саме децу не доје, на им сисе од силног млека набрекну.

Слабост. — *Анђелски корен* (*angelica*), корен му је лековит за слабе људе. (Л. 117.)

Слабост. — *Иђирот* (*acerus calamus*), он је изредан лек у свима болестима, које се од слабости рађају. Корен се обично шећером поспе и једе. (Л. 124.)

Слуз из прсију. — *Першун* (*apium petroselinum*), он се не само у јела меће, него и за лек узима. Вода од першуна отвара човека, чисти му прса од бола, растерује ветрове итд. У Енглеској целе њиве першуну засеју, па после напусте овце да попасу. јер је першун врло добар од шуге. (119.)

Слуз у прсима. — *Црни лук*, (*allium sera*) исечен лук, кад у фришкој бунарској води преноћи, воду чини лековиту за децу, која глисте имају. Тако је исто вода или вино у ком је овај лук куван лековито за оне, који многе бале у прсима имају. Ови исти могу и целе главнице у пепелу врућем испећи, па после нека свакојутро смоквата и медом или са шећером помало једу. Печен се лук и на чиреве меће, да пре сазру. (Л. 121.)

Смоква. — *Ficus corica*, слатке су и здраве. Горким соком, који из лишћа и стабла тече, многи брадавице лече.

Solanum dulcamara. — *Разодник*, корен у вино или у води куван отвара човека, чисти крв, и тера мокраћу. (Л. 111.)

Столицу. — *Шљива* (*prunus domestica*), све су пак пријатне и хранљиве и умерено употребљене здраве. Суве су врло лековите, од којих се редовна столица добија.

Стомак греје. — *Шелен* (*artemisia absinthium*) горак је и јако мирише. Јуна је месеца најснажнији. Он греје, отвара и чисти стомак, тера глисте, даје апетит к јелу, и врло је добро средство против куге. (Л. 152.)

Стомак греје. — *Чубар* (*satureja hortensis*), греје и крепи стомак, растерује санљивост и несвест. Неки с њим буве терају. (Л. 139.)

Стомак. — *Ким* (*saugum carvi*), он је за марву и за човека здрав; греје и крепи стомак, утољава бол у њему и тера ветрове. (Л. 118.)

Стомак крепи. — *Бибер* (*piper nigrum*), при се бибер меће у јела као зачин; или се као лек узима, да стомак крепи; а неки га у ракају мећу,

да љућа буде. А бели је добар за стомак, само га не треба тући, него онако цела зрна гутати (Л. 99.)

Стомак крепи. — *Бумбир* (amomum Zingibes), корен му је лековит, јер греје и крепи стомак. (Л. 96.)

Стомак крепи. — *Маслица* (olea europaea), фришке и добре маслицке крене стомак, отварају апетит и блутавину одузимају, а цокварене више здрављу шкоде, него што користе; гдекоје глава од њих боле. Со из саламуре од маслинака тера мокраћу: (Л. 97.)

Стомак слаб. — *Орах* (juglans regia), лишће му се суши и пари у води, у којој се деца купају,

у које су тело или поједини удови стврднути Зрели се ораси једу одмах, а зелени се са другим стварима укувавају на после добар лек за слабе стомаке буде.

Стомак крепи — *Поморанџа* (citrus aurantium) зрела горчи, ал' је пријатног куса Једу је обично са шећером. Њена је кора осушена лековита, јер стомак крепи. (Л. 148.)

Стомак отвара. — *Пелен* (artemisia absinthium) горак је и јако марише. Јуна је месеца најснажнији. Он греје, отвара и чисти стомак, тера глисте, даје апетит к јелу, и врло је добро средство против куге. (Л. 152.)
(Свршиће се.)

Белешке.

Како се добија мирис од љубичице.

Ко је рад да добије мирис од љубичице нека набере доста љубичице, стави је у стакло, посипе по њој соли и добро запуши стакло. Стакло треба држати на хладном месту. Кад се за неколико недеља стакло отпуши појриће пријатан мирис од љубичице и испунити сву собу.

Неговање цвећа у соби. Собно цвеће треба свагда држати на највиднијем и најсунчанијем месту; зими нека је што даље од пећке, а лети што више код отворених прозора. Собу, у којој стоји цвеће, ваља чешће ветрити, како би увек било свежег ваздуха. Одвећ не ваља залевати цвеће него онда га треба залити, кад приметимо да се земља од лонца отисла. Није згорег да се при залевању земља боцка шиљастим дрвцетом да влага продре чак до жилица. Сухо лишће треба почупати. Ваља и на то назити, да лонац или суд буде доста простран. Ако нам се крај свег тог суши цвеће, ваља да га пресадимо у други суд, који се напуни земљом, која је смешана од четир дела земље са угрине, три дела шумске земље три дела живинског љубрета, једног дела песка и једног дела на ситно стучена дрвена угља. У овакој смеси оживи свако цвеће. Најбоље је пресађивати у пролеће или у јесен. После пресађења ваља чешће залевати цвеће да би добро ухватило корена. Зими ваља на то назити, да ваздух у соби, где стоји цвеће, не буде топлији од 8—10 степена.
М. Г.

О кави. Кавом се почело трговати од год. 1580. када су је Млечани донели у Европу. У Немачкој се зна за каву од 1680. године. Кава као навитак у обичају је у Етијопији од незапамћених времена. Веле, да је неки муфтија или првосвештеник у Адену први из Перзије у Арабији пренео обичај да се пије кава. У Меци је постала прва кавана. Године

1624. већ се кава пила и по Енглеској, а прва кавана је отворена у Лондону 1625. год. Паризлије знају за каву од 1657. год. а прву кавану у данашњем смислу добили су тек 1724. У Немачкој је тек концем 17. столећа подигнута прва кавана и то у Бечу.

Кава — coffea arabica у ботаници. Домовина кафе није Арабија него предели око Енаре и Кафе на висији Абисинској. Ту се пружале читаве шуме каве и тек је отуд пренета кава у Арабију, која се сматра другом културном домовином кавином. Каве има више врста. Најбоља је мока-кава, која се тешко добија чиста и права. После моке по реду долази левантска кава, јава, бурбон и мартиник-кава. Добру каву ћемо познати по том, ако потоне у води и ако пожути као лимун, кад је прелијемо врућом водом. Добра кава по облику мора бити округла и ситна. Кава из стражње Индије није тако добра као она из Арабије и то због дуга пута и због сасипања у доње делове лађе. Каву ваља пржити у глатким, гвозденим судовима. Ватра не сме бити одвећ жестока а ни одвећ тиха и слаба. За време пржења мора се без прекида мешати гвозденом лажицом, а кад почне црнети и пуцкати треба је скинути с ватре и још неко време мешати, па онда оставити онако непоклопљену да се исхлади па сасути у суд, који се да добро затворити. Доброта каве зависи од начина пржења. То тврди Либиг. По њему каву ваља дотле пећи на ватри, док са зрна не спадне рожаста љуска. Да не би изветрио мирис кавин, кад испржимо каву треба је посути шећером и то на 1 фунту каве узме се 15 грамова шећера. Испржену каву треба оставити на сувом месту. Кава се пре укувавања меље. Ко хоће да му се брзо прочисти и сталожу кава после кувања нека у њу дода мало шећера. Чиста кава има у себи међу осталим и ове делове: кафејина. То је битни део каве. Највише га има $\frac{1}{2}$ постотка. Кафејин проузржује дрхта-

вицу и лупање срца. Даље има у кави и 49·8 угљика, 28·8 гушика и 5·1 водоника и 16·2 кисеоника. Домаћица, која је рада да јој домаћи испод њене руке пију добру укусну каву нека не меша с кавом ни мало цигорије и нека не купује од трговаца самлевене каве, јер у кави из трговачког чекмеџета има свашта.

О теју. Још у деветом столећу знали су Кинези за теј и употребљавали су га. Кинези зову теј *tscha*, а у неким областима назива га народ и *tiä*, отуд га валда и Европљани зову тејем, tea, thé, thee. Од европских градова теј је најпре познала Москва а то је 1674. год. отуд се преко Холандеза распростра по осталој Европи и то испрва као лек а после као омиљено пиће (напитак). Руси зову теј чајем; арапски књижевници спомињу теј у деветом столећу под именом шах или сах. Кинези веома воле и пију теја и за њих се може рећи да пију права, чистог теја. После Кинеза много теја троше Руси, Енглези и Холандези. У Енглеској чак и војници добијају теја. Теј се добија од лишћа биљке *thea chinensis* и *viridis*, које спадају у фамилију камелија. — Теј се бере три пут преко године: у половини априла, јуна месеца и јула. Од сваког жбуна добије се 2 фунте теја на годину. У трговачком свету познате су две главне врсте теја: Црни и зелени теј. Црни теј се добија кад се лишће од теја биљке осуши и испржи на ватри, а зелени теј, кад се лишће пусти да у пари свене и по том просто осуши. Од оних што пију теј или чај већи део се напије лажног теја, који се на разне начине справља. Главни и битни саставни део теја је тејин као у кафејин. Тејин има то исто дејство као и кафејин.

Кухињска со. Фенићани су први пронашли и почели употребљавати со. Старим народима со није служила само као зачин у јело него су је употребљавали и при принашању разних жртава, као Индијанци и Грци и при балзмовању мртваца, јер со препречава трулеж. Кухињска со је кемијски спој од хлора и натријума, те јој је име у кемији клорнатријум „Na Cl.“ Соли има у тврдом стању то је руда, камен или је има растворене у води, то је морска со. Чиста кухињска со нема боје, кус јој је слан; чиста со не одвугне на ваздуху. У со којешта трпају, да буде тежа. М. Г.

О дневном спавању мале деце. Ушло је у обичај, да малу децу, која преко дана спавају, обучену мећемо у легло, а то само

за то, што нам је тешко и мреко, да опет свлачимо и облачимо дете. Кад би знале мајке, како је штетна ова навика њиховој љубимчади, за цело не би тако радиле. Дете, које преспава у хаљиницама, не одмори се и не окрепи сном, него му зној још већма исцеди и исцрпи снагу. Место да је дете сном освежено, оно устаје зловољно. Скопчана хаљина стеже органе у дробу и плућа, те варење и предихање кочи. С тога нека не буду лене матере, да децу, коју мећу и преко дана спавати, увек најпре свуку. М. Г.

Књижевне вести.

(Замена и приказ)

Орао. Велики илустровани календар за годину 1894. која је проста; има 365 дана. Уз сарадњу српских књижевника, уређује Ст. В. Поповић. (Година двадесета). Цена је 1 круна (50 новч.) или 1 динар. У Новом Саду, издање и штампа А. Пајевића 1893.

Неретљанин. Велики илустровани календар за 1894. годину. Уредио га Свет. Ђоровић. Мостар, издање прве српске књижаре и штампарије Владимира М. Радовића. Цена 50 новч.

Србобран. Илустровани календар за 1894. годину. Издање Српске штампарије у Загребу. Цена 30 новч.

Благо Срема. Најзнатније извор-воде, чесме и бунари. Побележио и описао Василије Константиновић, парох код цркве св. Ваведенија у Ср. Карловцима. Нови Сад, издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића 1893.

Из администрације и уредништва

„Домаћег Листа“.

И по трећи пут смо принуђени опоменути наше дужнике, да свој дуг што пре подмире. Од подмиривања њихова дуга зависи, да ли ћемо у идућа два броја (23. и 24.) морати изјавити, да обустављамо даље излажење овога листа, или ћемо, ако нам до тог времена сав дуг приспе, поново отворити претилату на годину што долази. Дакле до нас не стоји, хоће ли овај лист излазити и надаље или не, него од наших многих дужника, који нам у име претилате, укупно, за нас врло велику суму новца дугују.